

ח. א. זוטא / במעלה הדר

(פרקים וזכרונות לתולדות החנוך בארץ)

-האיך יכולנו לכבוש הר גבוה כזה?-

(סוכה: ג'ב)

„שאלות ארץ ישראל“, שנפרסמו שנים קודם-לכן (בשנת תרס"א), גלו כבר את המסך גם מעל הנעשה בבתי הספר ביפו, לבנים ולבנות, והסמו את המוחות ובלבלו את הלבבות. ואם „השאלות הכלליות“ הרגיוו את לב תויצ בכלל, הנה „שאלת בתי-הספר“ הראיבו ביחוד את לב המורים שב„חדרים המתוקנים“. אותם המאמרים, שהאמת המרה הייתה ניכרת מכל מלה ומלה שבהם ושלפי דברי אחר-העם הם פחות מן האמת, „שהייתה יכולה להחשב בעיני רבים כהפזזה יתרה“), הכריתו להאמין, שבכלל „כל עבודתם של בתי-הספר ביפו, אשר בהם קשרנו הקונו לחנוך לאומי ותחית הלשון אין לה פרי. כי אם פרחים, וכי לא שוה להרים הרועת נצחון בהמצאם וקול יללה בהעדרם“, וכי בית-הספר לבנות ביפו, שעודנו קיים, אינו טוב יותר מחברו שנמגר, כי „גם בו אין פורגות קבועה ומפורשת ורק בזה הוא נבדל, כי בו רוב הלמודים פזוהים בכמותם עוד יותר ואחרים מהם חסרים לגמרי“.

(*) כל „טראי-המקובות“ הסתמייים שבמאמרי הם ממאמרו של אחד העם על „בתי הספר ביפו“.

הסתדרות המורים בארץ-ישראל גדולה ממני בחודש וחצי-החדש, שכן היא נולדה ב"ח אלול תרס"ג, ואני עליתי לארץ ביום הראשון של סוכת תרס"ד; והצד השוה שבינינו הוא, כי כמה כמוני ההאזרחנו בארץ ברצונו-וזה-כחו של מנחם בן משה אוסישקין, וכשם שהסתדרות המורים, ההוגנת כיום את חצי יובלה להוסדה, זוכרת לאביה-מחוללת את חסדה וברכתה, כך מכיר גם אני, בהעלותי בשעה זו על זכרונני את פעולתי על שדה החנוך וההוראה בארץ בחצי יובל זה, את תודתי המלאה לאותה ה"יד החזקה", שנתקחני מן הגלות תפחתי בעל-כרחי כמעט להאחז בארץ-אבותי ולעשותני מורה עממי עברי שלם, בלי קריעות-בנפש, בלי שניות בעבודתי, זכיתי להיות בין מגדלי הדור העברי החדש בארץ.

*

מורה ראשי בבית-הספר לבנות ביפו זה היה תפקידו המכונן בארץ, במקום „מנהל הדר מתוקן“ בגלות — וכמה היסם הלב לקבל משרה „היסטורית“ זו, מרובת האחריות.

ובחנוך הלאומי, עלה בעינינו גם הסמל — בית הספר לבנות ביפו, שנמצא כבר בימים ההם במצב ירוד מאד. ומה שקרה לרב, קרה גם לתלמידיו בשעה שעברו מ"הלך-נפש" ל"מראה-עינים"... והעינים אמנם נפקחו תיכף וראו את "החקוה הנעימה אשר נכונה", וכל פתרון החלום נתגלה בכל מראו, בשעה שנשאו אל העבודה ישר, בצורה מסשית, בלא דמיונות והזיות. וכנודל החקוה והדמיונות, כן רבה אמנם האכזבה, והיאוש ומסמ-הנפש גברו עד מאד.

מיד, בחדש הראשון לעבודתי, נדהמתי למראה-עיני ולמשמע אונני. ה"הנהלה" דברה רק רוסית וצרפתית; המורות — מי שהיו תלמידות בית-הספר — היו בורות נמרות ללא ידיעה עברית וללא ידיעות כלליות; המורה היחיד ל"מדעים", כלומר: לחשבון ולכתיבת-הארץ, היה אדם שנכנס במקרה להוראה, לא התעניין בה ולא ידע אותה. תכנית לא ניתנה לי כלל, וארכיון, שממנו יכול הייתי לדעת מקצת מחיי בית-הספר, היה פעם — ואבד"... שפת התלמידות בפה היתה אמנם פחות או יותר טבעית, אבל רבו בה מלים המוניות-ורגוניות והדיוטיות, חסאים נגד השפה ורועה, וגרוע מזה היתה לשון הכתב ללא כל הבנה בשמוש הלשון ובסגנונה — ובוה נכלל גם החנוך הלאומי, שהחרנו בדבור בלבד. התפתחות כללית, התעמקות במקצועות הגלמדיים, חנוך עברי לאומי, מסרי וכללי, לפי פשוטם של בתים אירופיים, היו חסרים לגמרי. ונבדלו החדרים המתוקנים שכנולה מאביהם, ביה"ס לבנות ביפו, לטובה בוה, שאם אמנם הדבור העברי לא יכול היה להיות בהם טבעי, אבל הלשון לא היתה שם משושבת לא בפה ולא בכחב, והחנוך המסרי, הלאומי והכללי, לפי גיל התלמידים, התאים למצב בית-הספר הכללי.

וכשבקרתי בימים ההם בבתי-הספר שבמושבות הגדולות והקטנות שברורס, והתבוננתי לעבודת המורים ותלמדיהם, כתבתי במאמרי כדברים האלה: "אעפ"י שמורי הארץ יכולים להרים ראשם בגאון ולאמר בפני כל: אנחנו החיינו את הדבור העברי, שהוא תולדות יניענו והתאמצותנו, ומלחמותינו — אבל ספק ביד, אם אפשר להם להראות על ביי"ם אחר מתוקן ומשוכלל מביי"ם כראוי לביים עממי, שיש בו פרגרסה ערוכה ומפורטת, ושאפשר להתמסר בידעות תלמדיהם בעברית ובהתפתחותם הכללית..."*

ואמנם לפי מצב עיני החנוך וההוראה בארץ בימים ההם אי אפשר היה לקוות למצב אחר ולתוצאות אחרות.

(* מאמרי ב"השקפה" החליה לחורבן (תרס"ד) גליון פ'.

ומשום זה היה הפסקוק גדול, אם לקבל משרת, מורה ראשי" בבית-ספר, שרפימותו ורפימותו הובלשו כ"כ, בעוד ש"החדר", זה ילד מפותחים של המורים הלאומיים בגלות, היה מתוקן כל צרכו בבית-אולפנא לאומי, עד שהכריזו עליו באספת סינמק הירועה כעל אחד הגורמים החשובים בחזית תרבותנו הלאומית.

וברגעים האחרונים להחלטה, עם שרפת הנשרים המקשרים את העבר שבגלות אל העתיד בארץ, סלפו שפתי "הרב" מלים אלו: "אלמלי ידעתי כי ביה"ס לבנות עכשיו הוא באותו המצב, שהיה לפני שנתים בבקרי אותה, לא הייתי טוען לך לקבל בו משרה", ועל שאלתי: "האפשר לקוות, כי נשחנה לטוב במשך הזמן הזה?" עניי בהחלט: בודאי לא! *

אבל הצלחת ההוראה, "עברית בעברית" והחנוך הלאומי בחדר המתוקן, שיצאו להם מוניסין בתפוצות הגולה, אורו כח ועוז. האמונה בכחות עצמיים היתה רבה מאד, והרסיון ללכת בגדולות — ודוקא בארץ! — לחקן תקון נמרץ את בית-הספר ההיסטורי ההוא, להכניס קרני-אור בפנות האפלות של הסולדה הרחוקה והחביבה, היה מתעה וסלבב מאד, וגם ההחלטה היתה משום זה נמרצת, והגשרים נשרפו לגמרי...

כי עם כל הוכחותיו הנמרצות של אחד-העם, עם כל ההגיון ש"בנקודות-ההרסה" שלו, לא יכולנו אנחנו, המורים הלאומיים, למחות את רשמי נפשנו, כי ביה"ס לבנות ביפו הוא סמל ביה"ס העברי השלם, וגם סבלי שירענוהו, או דוקא משום שלא ידענוהו. ואלמלא הופיע לנו סמל זה סמרחקים, מי יודע אם היו נוצרים גם ה"חדרים המתוקנים". אמנם החיאש אחר-העם מחלוטו, משום שראה את הפתרון בעיניו מסש, והבתים" האומללים, לא היו שוים להרעיש עליהם את העולם", אבל בשבילנו נמשך החלום גם אחרי גלוי הפתרון. ועם הצלחת "הדרינו" משנה לשנה בחזית הלשון בפה ובכתב

(* דבריו אלה נתפרשו אח"כ ע"י אחר העם עצמו במכתבו אלו מיום י"ג בתשרי תרס"ה, כתשובה על התאוננותי לפניו על עצתו, שלא היתה ברורה דיה: "...על דבר ביה"ס כיפו ופרשת מלחמותיו לא אכתוב מאומה, כי היה לי הדבר לזרא זה כבר, רק אחת אוכריך: אם פרשתי לך מצב הענין בדברים ברורים, או בדברים שיש לפרשם כחפץ לב-השואל — איני זוכר עוד, אבל דבר אחד אמרתי לך באר ומפורש: אל תקבל עליך משרת מורה בבית הזה, אם חפץ אתה לשמור כבודך ואהבתך לציון ותקותך לבניין העם שמה"... (הפזור שלי, המכתב לא בא באגרות אחר-העם).

המורים „החובבים“ ההם אמנם הראו אח"כ גדולות בנוגע ללשון העברית: הם הם שהניחו את היסוד להפצת הדבור העברי וגם העשירוהו במלים רבות מלאכותיות מסוגן של „מלים בן-יהודיות“, שרובן צצו בין-יום ובין-לילה נבלו, וכל כמה שידעוניהם במקצועות כלליים היו מועפות, הקרישו את „שעות“ למוריהם ל„עבודת הדבור“, וככה פתחו את הצורך במושגים ובמלים ופנו את הדרך לאלה מחבריהם, שחש לשונם היה מפותח יותר, — אולם אלה היו מעטים, ואחד-העם מעיד, כי „מצא בכל הארץ רק מורה אחד או שנים קרובים כזה, שהלשון העברית שגורה בפהם ונמצאה להם לכל עניני למוריהם כמו בשפה חיה“. היו אמנם גם יחיד מנולה בין המורים ההם, שנסו לבקש דרכים ושיטות ואפני-למוד (שכבתי הספר האירופיים כבר היו ידועים וקבועים לכל מורה-עוזר!), כיחוד בלמוד החשבון וההנדסה, החביבים על המשכילים העברים, אבל ביחס לתורת הפרדגוניה, לפסיכולוגיה, לחקירה בלשון, (מלבד אלה שירעו ערבית והתעסקו בהשוואת הלשונות עברית וערבית), לקריאת ספרים במקצועות אלה — כל זה היה רחוק מאד מבינתו של המורה „החובב“.

ומי יכלו המורים ללמוד כל אלה? ומאיזה מורים מוסמכים יכלו לרכוש להם דוגמאות-הוראה? — תקיפת הצרפתית עוד נמשכה בימים ההם, התלמידים למדו צרפתית במדה גדושה, (9 שעות בשבוע בכל הכחות שבבתי-לבנות ביפו), במושבות „הנדיב הידוע“ היו מנהלי בתי-הספר ומהלוחיהם „צרפתים“, שנמרו ב"ם למורים של כי"ח בפריז; כל הלמודים המסמיים היו נלמדים בשפה זו, „שהיתה סחיה ומכבדת את כל יודעיה“ והיתה מענגת את איון הכורמים והאכרים, מקבלי התמיכה מירי הפקידים הצרפתיים; והמורה העברי שהיה הפך להשפיע באיון מדה על אנשי המקום, או שלא רצה להחשב בעיני תלמידיו והוריהם „לאדם שלא מן הישוב“, היה מוכרח אף הוא לספסל קצת צרפתית (אחד מידר, מורה עברי חשוב, שבא לארץ שנים אחדות לפני, יעץ לי „ראשית חכמה“, ללמוד צרפתית, „כדי שלא אחבזה בעיני הבריות“) — ומן המורים הצרפתים הללו כלום יכול היה המורה העברי ללמוד שיטות ודרכי למוד והנחן? לפי עדותו של אחד-העם, קלמו המורים „הצרפתים“ אל קרבם רוח הבולוור הפריזי ודבקו בו כל-כך עד שלא יכלו לצייר להם אדם מן הישוב בתמונה אחרת — ומורים ומנהלים אחרים, שהא בהם ניצוץ של יהדות ומוסמיות פרדגונית חסרו לגמרי.

התנאים היסודיים להצלחת בית-ספר הרי הם: מורים, שהוראתם היא מקצוע חייהם, ותכנית בית-ספר מסודרת וקבועה, ואלה שני היסודות חסרים היו בבית-הספר-לבנות ביפו ובשאר בתי-הספר שבארץ.

המורים בארץ בימים ההם היו אברכים עברים, תלמידי חדרים וישיבות, שהריו גם ריח השכלה כל-שהיא ובאו לארץ או עם האידיאל שבלבם או שנתגלגלו הנה מסבות חיצוניות שונות, ואלה — העברית הכמותית היהיה להם „גירסא דינקותא“, וידעו לכתוב עברית יפה ומסולסלה בסגנון „המליץ“, „הצפירה“ ו„השחר“, אבל ידיעות יסודיות באיזה מקצוע רוחני היו חסרים לגמרי. ואחרי שלא התאחו בארץ משום שלא מצאו בה עבודה או משום שסעו בכוחיהם הנופניים ובמרה סבלנותם וסבלו רעב וצמא, מצאו להם במושבות וביפו בתחילה שעורים פרטיים ואח"כ גם משרות-הוראה בבתי-הספר. וכשם שעבודת-האדמה היתה זרה להם, ונגשו אליה רק באהבה ודמיון בלבד, כן גם עצם ההוראה והבנתה רחוקים היו מהם, אלא שמצאו בזה בסיס חומרי כל-שהוא וגם מקצת ספוק רוחני בתוך החיים המתחדשים בארץ. ותניי חדר אלה, שלא ראו מעולם בתי-ספר מסודרים, ולא הבינו כלל, שעל מנת ללמד חייבים קודם ללמוד את המקצוע, שכן גם ההוראה בתחילה היא עבודה-מלאכה, שיש לרכוש לשם זה גם שיטה טכנית וגם סגולות נפשיות, היו למורים ולמחנכים בארץ בתקופת התחיה, ועליהם הוטל הגורל להניח את היסוד לבנין בית-הספר העברי החדש.

אבל גם התביעות ביחס למורה היו אז לא גדולות. „בכל המושבות היה עריין הדרגון שלים בכל הקפו, ובכל אשר המיתי אוני לשיחות הילדים בבתיים וברחובות שמעתי על הרוב רק צלצול השפה הזאת“ — (ובגולה יסדנו אנתנו באותם הימים את האגודות „שפה חיה“, „שפה כרורה“ וכו'!) כל עבודתו של המורה היתה רק הדבור העברי, מציאות מלים לבאורי התנ"ך ולמקצועות המועטים, שנלמדו בבתי הספר — חשבון וראשית ההיסטוריה. וכל מורה, שהיה לו אידיאל-הוראה כל-שהוא, הרביץ „תורת-הלשון“ בפי ילדי בית-ספרו. וכל מה שהדבור היה חי יותר בין התלמידים, היו „הבחינות“ מצליחות יותר, וועדי המושבות הבוחנים היו מתפארים באותם המורים.

כאלה היו המורים בבתי-הספר שבמושבות (מלבד שנים-שלשה, שגם ברוסיה שמשו בהוראה וידעוניהם היו פחות או יותר מסודרות), וגורעים מהם שמשו בכוח הספר לבנות ביפו, שעליהם נמנית אני ל„מורה ראשי“.

ורידקמיק" עתונים פדגוגיים וספרי דעת בכלל, "ספריה פדגוגית" אינו שהיא, שחרהיב את ידיעת המורה ולא תתן לו להקפא בבצחו*). ובית-הספר העממי האירופי הרי היה כבר בזמן ההוא קבוע ומוצק ועמד על מדרגה גבוהה גם ברוסיה, שממנה באו אותם הצעירים. ספרו של אושינסקי, "האדם כנושא החנך" ושיטתו של פירגוב, המעשית והעיונית, אלה שנתנו לרוסיה את צבינו של בית-הספר הסתוקן ותכנית ההוראה והחנך, היו ספורסמים אג, ומהם למדו גם המורים העבריים ברוסיה, ומהם יכלו ללמוד דבר גם בארץ. גם ברוסיה כבר הופיעו אז "פיתודיקות" שונות וירחונים פדגוגיים חשובים, "מדעיים" וגם "שמושיים", וכל מורה סתענין בעבודתו יכול היה לשאוב מהם כל צרכו, — אבל מכל הטוב ההוא לא בא לארץ ולא כלום, והמורה לא השתדל להביא לו את "כלי המלאכה" הנחוצים לו, שבלעדיהם אי אפשר לו להמשיך בעבודתו. הסיבה העיקרית לתופעה זו היא, לפי דעתי, זו: הצעירים ההם ברובם הגדול החליפו את אָהֶם ב"שעורים", את אמת-המדה בחוסר-ההוראה, או את משרת סקידותם במשרת בית-ספר, ולא חשבו בתחלה להשאיר מורים; מלאכתם זו היתה מעין מעבר למשרה אחרת, כשידעו צרפתית ויוכלו להשתמש בה; וההוראה לא היתה אחובה ומקובלת עליהם, גם משום שזכרו את "חדרם" ומלמדם הישן וגם משום יחס בני המושבה למורים, "שלא הראו כל בשחן במורים העכרים", ואדרבה, הסלסרים, בני ירושלים, היו חביבים עליהם יותר*).

כזה היה מצב המורה ומצב ביה-הספר העברי בשנה הראשונה לבואי לארץ. התחלות פרימיטיביות, בלי כל דוגמה קודמת, בלי כל נסיון, בלי כל יסוד; חוסר כל תכנית, כל הכנה. ואם היו שנים-שלשה מורים בבית-ספר אחד, במל האחד את השני במול נמור, ו"עשה קידוש לעצמו" גם לעיני תלמידיו וגם לעיני ההורים, הפירוד בין המורים היה לא קטן מאשר בין המורות-הגנות, שכל אחת הסתירה את ידיעותיה בחרירי-חררים תחת אשר היתה צריכה להפיץ בין רעותיה לעבוד ולשאוף יחד למסרה אחת*).

והתוצאות מה היו? ידיעות התלמידים היו מקריות וקטועות, ללא קשר וללא בסיס. היו תלמידים שקלטו את דברי המורה,

באופן כזה, התשוקה והשאיפה והרצון שנמצאו אולי אצל אחדים מהמורים, "החובבים", לא יכלו להתפתח מתוסר דוגמה טובה, ומשום זה לא יכלו המורים הללו לתת לחניכיהם, באופן היותר טוב, רק את הדבור העברי, — ויניעם ועמלם שהיו תוצאות מלחמותם והתאמצותם עשו פרי רב*.

אולם מלבד חוסר-הכשרתו של המורה לא נמצאה אז גם תכנית-למודים של ביה"ס, תכנית מעובדת ערוכה לפרטיה, ממודרת וקבועה.

פרוגרמה בסובן הרגיל, פרוגרמה קבועה ומפורטת אין בבית-הספר, ומה שאני קורא פה ושם הוא רק רשימה כללית מן התלמידים השונים — ככה היה בזמן בקוריו של אחר-העם בבית-הספר לבנים, וגרוע יותר בבית הספר לבנות. "כל מורה יש לו כך וכך שעות, שבהן עליו ללמד ענינים שונים ועושה הוא כרצונו, פותח משערתו של מקצוה זה ומסיף על זה, כורך לו מכל אחד מה שלבו הפץ ללמד במחלקה זו או זו ואינו משגיח על מה שמלמד חברו במחלקה שלפניה או שלאחריה, כדי שכל מחלקה תכוון את התלמיד לזו שלמעלה הימנה, מפני זה אין קשר פנימי בין המחלקות" — כלומר: בית-הספר העברי החדש, ביחוד ביפו, התחיל את עבודתו במצב של תהו-ובהו גמור, בלי כל תכנית מסוימת ומחולקת לכהות ולגילים. וגם בחשבון ובחנודת, שמורים, "חובבים" אחדים עשו בהם פעולות יפות, גם שם לא הקנו את הידיעות באופן מודרני ושיטתי, בנדרה מעשי, ורבים מן התלמידים רכשו להם את ידיעותיהם ההגנות באופן אינטימיטיבי ע"י חיבת המורים למקצוע זה*).

ואין צריך לומר, כי לא נמצאו בבתי הספר מכשירי למד, גם חמרים כאלה שכל מורה יכול היה להמציאם לו בעצמו, "קולקציה של הדברים הנחוצים להוראה השעורים הסמשים לפי יכלתם ונחיצותם, כגון סוגי אבנים, עצים, זרעונים מיני, אריג וכיוצא בהם". ואין צריך לומר, שלא נמצאו כל "ספרי פדגוגיה

(*) אמנם בתי הספר ה"חדושים" נוהגים עכשו לבלי להשגיח על קביעת השעות המדויקות לענינים שונים וגורעים במקצוע ומסופים בשעות לפי רצונו של המורה, ביחוד לפי התענינותם של התלמידים. אבל כל זה נעשה אחרי נסיון רב של הוראה שיטתית והפוש דרכים על יסודות פדגוגיים ופסיכולוגיים, מה שאין כן אז, שהכל נעשה מחוסר כל שפה והעדר כל ידיעה באפס נסיון, ורק בתעיה בדרכים, שמשום חוסר השכלה פדגוגית לא יכלה להביא לדרכים נכונים וקבועים.

(*) פרסום-כל של אספת המורים הכללית השנית בגדרה בשנת

תרפ"ד עמ' 91

(**) הפרטיכלים הנ"ל עמ' 96

ונמצא בו רק מורה מוסחה אחד לעברית בשביל 600 תלמידים. ואעפ"י שלפי דברי אחרהעם: "ע"י המורה הראשי ללמודים העברים, שהוא אחד מסובי המורים שבאו מרוסיה, נשחרשה בזמן קצר ונחאזרחת השפה העברית במדה נכונה". אך שרי ליה מריה למבקר נלוו-העינים, שנעשה תמים באותה שעה ולא ידע האך הטעו או את האורחים מכקרי בחירהספר להראות להם מהרהורי לבם... ביים לסל של הזמן ההוא היה מסודר יותר מכ"ח, נקיון גרמני ומשטר פרוסי שררו בו ושני מורים ירושלמיים, שנמרו בי"ס למורים, למדו בו סלכד המנהל בעל השכלה גרמנית ואנגלית. אבל המורה העברי מר ד. ילין, שתיה ידוע או בספרות למדי, ביחוד עפ"י ספרו "לפי הפך", שתיה מאוד עינים לנלות לעברית בעברית, סוכר היה ללמד "סנסטויך", כלומר חומש, דוקא בתרגום גרמני ירושלמי, אעפ"י שהיו כבר בבי"ס זה נסיונות של עברית-בעברית, ואעפ"י שבנשוב הרוח הלאומית היו התלמידים מצויים, לדבר לפני הצהרים גרמנית ואחרי הצהרים עברית... בבית"ס של "אגודת-אחים" האנגלית היתה העברית מעין "שפחה חרופה", ושני המורים העברים, שלמדו בו בעיקר תפלות וברכות-המוון, קריאת-שמע וקצת עברית מאיזה ספר קטן "שיחות ישמעאל" ומשכרם היתה, בתור גרבת-לב של החברה, קצת יותר מסשכורת חכם ספרדי בשיבתו, נחשבו בכיה"ס לחברים "חורגים", עד כדי שלא להכנס אל חדר-המורות...

ע"ד בתי הספר האחרים שבצפון הארץ, שלא בקרחים בשנה הראשונה לבוא, אפשר להוציא מסקנות מן הדת של המורים באספת גדרה, שנחכנסה באלול תרס"ד. מהם נדע, למשל, כי בבי"ס אל הופחת מספר התלמידים מששים לארבעים, משום, שהאכרים בעצמם מהרו להביא שני סלמדים בעזרת החברה הירושלמית, ואותם האבות שילדיהם עודם מבקרים את ביה"ס הגם מתחסיים בקורת רוח להשנויים שכנראה יעשו שם" (כלומר: לשנוי שפה הלמודים מעברית לצרפתית). בביה"ס לבנות כסבריה "לא היה גם מורה עברי כינוני, שילמד מעט עברית כראוי לבית ספר כזה". בביה"ס בצפת "למדו שלש שפות, צרפתית, עברית וערבית, ולפי זה אין אפוא להתפלל על מעט החיל אשר יעשו התלמידים בעברית". — בית הספר בזרזון יעקב, שעמד כבר עשרות שנים, קבל אך בשנים האחרונות צביון לאומי והשפה העברית התקדמה הרבה וחפשה לה מקום חשוב בבית"ס". בחררה, התקדמו התלמידים והתפתחו במדה מרובה, ותחת

שספגו אל קרבם איזה למוד מעט בין בלשון ובין במקצועות אחרים, ביחוד בחשבון ובהנדסה. אבל ברוב המקרים, מחוסר תכנית מסודרת ואפני למוד רצויים, "רצאו התלמידים מבני י"ג-ט"ו בלי כל ידיעה נכונה באיזה מקצוע שהוא, ומכל עמלם לא נשאר אלא שריד כמעט הרבור העברי, שעתידי גם הוא להשתכח מהם, מאין יכולת להשתמש בו בחיים". העברית המשובשת היתה נשכחה, "הרשימות" של המדעים (אם היו כאלה) הלוכו לאבוד ופעולה בית-הספר נמשמשה לגמרי. ואין ספק, שמשום זה, הלכו בתי הספר במושבות אחרות הלך והתמזג, הלך וחרב, וכנגד זה התלמוד תורה הירושלמיים נבנו מחרבנם של בתי הספר... בית הספר של ראשון-לציון אינו שוה בעמל מוסדיו, בעקרון חרב ביה"ס לגמרי, ברחובות ביה"ס הולך וחרב והתח"ה הולכת ונבנית, וכן גם ביה"ס ביפו" — זו היתה צעקת לב כאב של המנהל חזנוב, אחד מסובי האכרים ומשכילי הישוב, שהעיר למסור את אונם של המורים באספתם בגדרה על "אי ידיעתם את מצאיהם וסובאיהם (של בתי-הספר) ככל אשר יודעים הקולוניסטים את כל עניני הקולוניות".

ועל מצב התפתחותם של התלמידים ועל היקף הבנתם התרבותית בכלל, יעיד מכתבו של אחד התלמידים של בי"ס לבנים ביפו. נער כבן ט"ו או ט"ז ולא חסר כשרון, שבו פנה לאחר העם, בבקשה, "כי יתנו לו בבית"ס עבודה במעשה: ללמד בשתי המחלקות הראשונות לסען ישתלם גם במעשה... ואז יוכל לקנות, כי ישאר מורה חובב שפתנו ועמנו... ואמנם ככה נהגו, או בבית"ס לבנות ביפו, שנערו כנות ט"ו-ט"ז, "שלא נפתחו בעדן מחלקות גבוהות" היו מורות בשתי המחלקות הנמוכות... ובשעה זו כבר נמצא בגליל המדרגו כעתידי יצחק אפשטיין, שבקש דרכים בהוראה דוקא בשביל כתות א-ב.

כזה היה המצב בשפלה, בשערי הארץ, ביפו ובבתי-הספר שבדרום, שלהם "ראנה" הגולה, כלומר ח"צ שבאודיסה. ובירושלים? — העברית בירושלם, קן-קנאותו של בן-יהודה, היתה פחותה יותר מאשר ביפו ובמושבות; סלכד שחים-שלש ששפחות לא דברו עברית כלל, והשפעת בן-יהודה על בתי-הספר כמה כאן. נמצאו אמנם בתי-ספר פחות או יותר מסודרים לפי תכנית-למורים קבועה מן החוץ וגם מורים, שקבלו הכשרה במדת "מורים עממיים", אבל אותם בתי-הספר היו זרים, לא עבריים. בי"ס של כ"ח היה צרפתי מהור,

(*) ה"פרטיכלים" עמ' 96.

דבורו ושיחותיו, ובעינים עצומות ובאריקות יתרה המשיכו את „הסתכלותי ואת מכמאיו“.

ואחר מהם, בראש פנה, הנית יסוד ללמודי הנדסה באופן שמושי וכסדר יפה. אף מצאתי שם בסוף תרס"ד מחיאות קצן של תמונות, מאובנים, דחילים, שקצים ורמשים, שהמורה היה מעסיק בהם את תלמידיו בכבוד ראש ובאופן מרעי.

נוסד אז גם גן-הילדים הראשון בראשליץ ע"י איתו עבריה, שבביתה דברה יהודית גם עם ילדיה. גנים כאלה נמצאו גם ביפו, וביתר בירושלם בתמיכת „עזרה“, שבה התחילה היא את פעולותיה בארץ — עובדה זו שהביאה לידי השתפכות הנפש את אחד המורים באספת נדרה, „כי הילד נהפך למורה לאבותיו, לאחיותיו, למשרתי ביתו, ומורה תרוץ, ומורה רצין, שאינו נוהג רשות לעשות כל משנה, שאינו מובל כל אי-סדרים...“ (*) אלא שהנערות-הגננות לא רק שלא היו להן כל ידיעות תיאורטיות ב„גננות“, אלא שגם העברית היתה משובשת בפיהן וגם ידיעות מעשיות — העיקר שבלמודי הגן — חסרו להן. אבל „הגננות הסתגכות“ הן התחילו להפיץ את העברית בין הילדים.

באספת המורים בנדרה (אלול תרס"ד) עלתה גם ההצעה לסדר „בית ספר למורים מעט“, היינו לאסוף את כל נסיונות המורים, שנקנו בעמל רב ככחות נפרדים ובמקומות בודדים, למקום אחד, „והראה אחד לשני איך ומה הוא סלמד ובאיתה אופן הוא מתנהג ואת העיקרים הפדגוגיים שימצאו התברים לנכון יקבלום בתור הלכות קבועות. וחלוף הסחשבות והוכחות וחלופי הדעות יביאו רות חדשה בין המורים“, כלומר: הצעה ליסד שעורים למורים בימי התופש.

הוצע גם לסדר ספרות לחלמידים, כדי ליסד ביבליוחקאות לילדי בתי הספר שבמושבות, שחסרו כל חומר של קריאה, כמו-כן לסדר ביבליוחקת מטולסלת למורים, שיהיו בה שלשה סוגי ספרים אלה: א) ספרי הוראה — מיתודיקה ופדגוגיה.

(*) ער כמה לא הבינו אז המורים את ערך הסכסא המורחז ולא נחשב בעיניהם, ועיד אחד המורים הסומחים שלנו, שלפי סגולות קולו וחוש שמעו סגל לו על נקלה את הסכסא הספרדי, אלא, כבואי אליו בפעם הראשונה להוציא סמנו „שרש דבר“ של הסכסא בכלל אסר לו: „חביב, הספרים בסכסא המעוות — ח-כ, ז-ק, א-ע, ט-ת קל-קלו לנו את לשוננו ועשאוה לצחוק...“

(**) הפרטיכלים, שם עמ' 72.

אשר לא ידעו לדבר בשנה שעברה אף מלה אחת עברית מרבירים הם עתה כולם עברית בלשון צהה ויפה. בביה"ס שבש-ת-ת-קנה — „מסאה תלמידים (בשנה שעברה) נמצאים בו כשלשים ויתרם הלכו לתלמוד תורה“).

רק בתי-הספר שכראש-פנה ובמחולה, אעפ"י שלמדו שם במחלקות הגדולות שעה אחת ביום צרפתית, היה, מצב תלמידים העברים טוב, וכל תלמידים נלמדים בעברית.

כזה היה, איפוא, המסען החנוכי-הלאומי בארץ-ישראל לפני עשרים וחמש שנים, בראשית התחיה, ובאספוספירה מתניקה כזו עבדתי אחרי בואי מאורו הרענן של התדר המתוק, שעזרתי ביסודו עם חברי המסורים לחנוך לאומי וכללי. בשנה הראשונה היתה עבודתי מלאה עניינים קשים וזרים, אכזבות וספח-נפש — הלא הם כתובים בד"ח הספורט, ששלחתי לוועד תר"צ באודיסא למשך שנת תלמידים תרס"ד ושקבלתי בערו „תורה על ההרצאה החנוכה“ — אבל יחד עם זה ספרוני מסשרתי ב„בית-הספר לבנות ביפו“...

*

ואף-על-פי-כן נראו כבר גם הנצנים בארץ. בין המורים הצעירים נמצא אחד, שגם הוא בא במקרה לארץ ושאמרו עליו שהיו לו ידיעות של ביי"ס תיכוני, אלא שלפי דברי רבים מאנשי המושבה „לא היה שפוי בדעתו“ משום שהיה מתעסק בציור נחשים וצפרדעים בסתר קנה ובצה; הוא היה מתפש אחרי ריגנים קפנים ושרצי-המים בברכות; את הצפרדעים והדגים היה סנתח לפני תלמידיו בכחתו והיה מראה להם את קרביהם... ביתוד היו הפרפרים משוש-נפשו של הצעיר הלו; אהריהם היה רודף ביום ובלילה, המציא לו רשתות ופתים לצודם ולתפשם — והוא הוא שהניה את היסוד ללמודי ידיעות המבע בארץ.

עוד קודם לזה היה מורה, שנהפך מפקיד נושא-משרה חשובה ל„מקרידודקי“, למחבר שירי ילדים קלים, שירי התעמלות ומשחק, והוא שהניה את היסוד להסתכלות באופן מקורי ממש, משום שלא השחמש בספרי למוד זרים, שלא היו בנמצא בארץ. ואעפ"י שאותו מורה היה אשכנזי גמור הכשיר את לשונו למכסא הספרדי הסהור, שהמורים האשכנזים ווללו בו ולא חשבוהו. ואלה מהמורים והמורות שבאו לראות בעבורה, חקו אותו בכל מעשיו ותנועותיו, בכל

(*) הפרטיכלים מעמ' 82 והלאה.

לשניה, עם הנספח מורה מומחה חדש, שנשלח אף הוא מסעם חוצ' קבלו השאלות הללו גם פחרונים רצויים, והחכנית הראשונה שנרפסה בהקסונרף ושניתנה לחברי אספת המורים בסגרת (תרס"ו) היתה חכנית חשובה מאד^(*). יסוד מוסד.

עם בוא הר"ר ניסן מורוב לארץ על מנת לשמש מנהל בבית הספר לבנות ביפו, התחיל ביה"ס לקבל את צורתו האמיתית, האירופית, שבה היא מחפתחת ותולכת עד עכשיו בשניים קלים, לפי מושגי החנך וההוראה של זמננו.

ד"ר נ. מורוב סיים למדיו באינסטיטוט למורים ביולנא והמשיך אותם בכוון זה גם באופן אקדמי. גם על פי שיבו נולד להיות מחנך ומורה, ואמנם בו ראינו כולנו, בין אלה שהיו קרובים לו במחיצתו ובין אלה שהיו רחוקים ממנו במקום, את הפרגנו הדרוש לארץ. עם חבריו הקרובים היה דן על השאלות הפרגנויות-החנכיות בפה, אבל גם לחבריו הרחוקים ממנו, שהיו מרצים לפניו את שאלותיהם ומסקנותיהם, ו"צורותיהם" החנכיות בכתב, היה עונה כפעם בפעם, ודבריו שנאמרו בהבנה נמורה, בידעה מבוססת ובשקט הדרוש, עודרו את השואלים וחזקו את רוחם. המורה אף הוא גדל בימים ההם.

מולו של ד"ר מורוב נרם לו למצוא בבית-הספר, שנמסר לו להנהלה, חבר מורים ומורות מסורים לעבודתם, "עוזרים" במובן הפוב ביותר. מלבד זה שהיו בעלי עיקרים חנכיים, היו גם בעלי השכלה עברית כללית, וביחוד השכלה פרגנית. ורק בעזרתם וביכלתם עלה לו להעלות במשך שנים מעטות את בית הספר לבנות ביפו לבית ספר מופתי, ששמש סמל לכל בתי הספר שבארץ.

החכנית, שסודרה קודם על ידי מורי כתי-הספר, עובדה מחדש וקבלה את צביונה הנמור. במשך שנים-שלוש היו דנים בשיבות רבות על כל פרט ופרט של כל מקצוע ועל כל פרק ופרק — ומחוך המעשה, לפי מהלך העבודה בבית-הספר, עמדו על כל חג וחג, הן בסדור התומר, הן באופן הלמוד והן בחללה ויהסו למורים והמורה ביחס לחניכיו. וכל זה עבר דרך בקורת קשה של ועד חוצ'א, שהעיר על פרטי כל ישיבה שנשלחו להם.

חכנית זו שנרפסה היתה מאורע רב-ערך בחיי ההוראה בארץ. היא היתה "החכנית", שכל בית ספר מסודר, גם במישובות של מחלקה אחת, היה מתחשב איתה, והיא שהשפיעה על סדר^(*) "חכנית למורים לשמנה שנות הוראה בבית-ספר העממי עבדה ע"י י. יהואלי, י. יהואלי, י. עזורקובסקי וס. קרישכסקי.

(ב) עתונים פרגוניים, וג) ספרי מדע בכלל. הונח גם היסוד לחברת הסניות "קוהלת".

באספה זו התחילו גם בוכחים ע"ד חכנית בית-ספר עברי מסודר^(*), מחלקותיו, מספר שעות הלמודים בו, מקצועותיו וכו'; היו גם חלופי דעות בנוגע לתעודת בית-הספר ולחפקידו — אבל כל אלה היו רק הצעות, שהביאו אמנם לידי התעוררות, אבל לידי מעשים לא הביאו.

•

הנציגים נראו — וכחו של בית-הספר העברי התחיל להתגלות עם הומנת מורים חדשים לביה"ס לבנות ביפו ע"י אוסישקין. אותו עסקן, "כשנכשל" במורה הראשון, שלא קיים את מחשבותיו והסתיי דברים גם כנגדו וגם כנגד הועד של חוצ'א, לא פסק אף רגע לשלוח במקומו מורים אחרים, ו"יד הברזל" לא נרתעה כלל להמיל משרה כבדה זו, שאפשר "לאבר על ידה גם כבוד וגם אהבה וגם תקוה לבנין העם" על שכם אנשים אחרים, ובלבד שמחשבתו, תחית החנוך העברי, הקום ותהיה... ובפעם זו נשלחה קבוצת מורים, ארבעה במספר, שלמדו בבתי ספר מסודרים ברוסיה והצטיינו בהדריהם המחוקקים, ומכלו בחבלי הלידה של החנוך הלאומי ותחית בית הספר העברי (לא רק תחית הלשוני!), שהם יקחו את "המכשלה" תחת ידם, ומאז, מראשית שנת תרס"ה, מתחיל בית הספר העברי את קיומו בארץ — ושאלות עיוניות, מעשיות ומקומיות, התחילו צפים ועולים בחיי המורים וההוראה ובחנוך הלאומי והכללי.

עבודת ההכנה ל"חכנית בית הספר לבנות", שהיה אח"כ ליסוד בית הספר העברי בכלל, סודרה ע"י מורי בתי-הספר הנ"ל באופן קבוע. עובדו בכובד ראש ובתחמדה: שעות הלמוד למורה ולכתה, שאלת התנ"ך בבית הספר העממי, כמדתו ואופן למודו; שאלת ההסתכלות; ידיעות הסבע ועיקריה, ונגעו גם בשאלות הדה (כלומר: התפלה). ומכיון שכל זה נעשה ע"י קבוצת מורים מומחים ובמשך שנה-שנתיים, מישיבת מורים אחת

(*) היו אמנם גם קודם אי-אלו הצעות של "פרגנס", שצריך להנהיג בביה"ס במושבות, אבל כל ערך פרגנו-מעשי לא היה להן (כמו "ראשי הפרקים" בהשלח כרך ד' — כמאמר מארץ ישראל" — עמ' 266-268); כמו כן נעשו נסיונות לחבר ספרי קריאה לילדים וגם "עתונות" לבני הגעורים, אבל כל זה היה רק "משחק ילדים", שנעשה על ידי מורים, שנמו לאחוז ב"עם מופרים".

הדירים ההם; גם לא המצב החברתי, שהרי כוח השתנו אלה לאלה — כי אם צרות ההקף, תוספת התכונה של העתיד, העדר כל סבט נכון על היום הבא... וכשם ש"אחוזת בית" בומן הוא לא ידעה לרכוש את כל "החולות" בפרומות, שאח"כ שלמה בעדם גרומאות של זהב, וכשם שחבת-ציון וכל חובביה שאידיאליהם היו קטנים כקף תינוק בן יומי ועיניהם היו עצומות מלראות את "הסתר" ההולך וקרב — ככה גם אנו המורים, הניכוי "חבת ציון", לא הבינונו מה יכולה נמסיה עברית להביא לארץ, ואיזו השפעה תהיה לה על ארצות הגולה. בהשחממות ובלעג הכמנו על אלה הנחשונים הקופצים אל הבצה סכלי דעת את רחבה ואח עסקה.

אבל ההתנגדות היתה גדולה: מורים רבים ראו ביסוד הנמסיה חלול שם נמסיה בכלל ונמסיה עברית בפרט. רבים מאתנו, המורים העממיים, היו בנעוריהם "אכסרנים", שימים על שנים הכינו את עצמם לנמסיה, ובעתם לבחינות נכשלו לא פעם ושתים ולא זכו לקבל תעודה, ומשום זה היתה הנמסיה מעין "היכל קורש", שלא כל אחד ראוי להכנס אליו, וקל ותוסר לכהן במקדש זה בכהונת מורה. — מורה נמסיוני! והנה באו חברים, קרובים אליך בהשכלתך, שכמוך לא עמדו בבחינות, שכמוך לא זכו להכנס אל שערי הנמסיה כתלמידים, והם פוחדים נמסיה לכהן שם בחור מורים, והם ילמדו את המדע המהור של נמסיות אמיתיות! האין זו אחיות-עינים? האין זה חלול הקודש של רעיון הנמסיה? — כולנו אסנם הזינו וחלמנו על בייס תיכוני עברי בארץ, אך לאתריה הימים, כשהדור יבנה לכך...

ואסנם כיום רואים הננו, כי בתקופה ההיא היינו דלי-כה ודלי-מחשבה כאחד; סצר אחד הפנטה אותנו הנמסיה הרוסית ולא נתנתנו לחשוב ככני אדם לחנוך תיכוני בארץ, ומצר שני — רוח חוצ' הוקנים היתה עלינו, שהיו דנים רק על דברים פעוטים "ממשיים": אם כדאי להוסיף עוד עו אחת למשפחה בקוסטינא, ואם כדאי לבנות צריף חדש בשביל הפועלים — אבל להתרומם למעלה מ"עשרה ספחים" של אותו ההוי השורר במושבות ולהביט למרחוק לראות את העתיד הרחוק שהוא קרב, לא יכלו... וברוכים יהיו הנחשונים ההם שהעזו לקפץ מעל לגדרות! והנסיין, כידוע, הצליח: תלמידים ותלמידות לעשרות ולמאות נתוספו משנה לשנה, עד שצרו להם הכובעים והחנורות האדומים והשליכום מעליהם לנסרי, אך פרצופם הנועז העיר, כי הם בעלי "דם החכלת" — תלמידי הנמסיה!... זה היה

הלמודים בכתות בית-הספר ועל סדור היחס שבין המורים לחבריהם ולתלמידיהם.

אין ספק, כי בימינו, עם הורסים החדשים בחנוך הארומי, התישנה אותה החכנית, שניחנה בעין "הלכות פסוקות" בלי באורים, והחכנית של ועד החנוך (חרפיג) עולה עליה כבאוריה המיתודיים ובהערותיה הפדגוגיות, אבל הנוסח של החכנית נקבע עפ"י החכנית של ביה"ס לבנות, שנצרה ע"י דיר טורוב וחבריו.

וכשם שהחכנית שמששה דונמא, כן שמשו דונמא גם הלסודים בבית הספר לבנות, ומורים רבים היו באים לשמוע ולראות כיצד מלמדים סבע, היסטוריה והגדרה, עברית, קדוק, חבור והסחכלות. אמרים נהנו גם משיבות חבר המורים, שהיו שבועיות, ושבהן היו מרצים המורים על למדיהם ומכנינים בצותא-חדא את שעוריהם. ישיבות אלה היו אח"כ למקור ספרי הלסוד, שיצאו מתחת ידיהם של המורים הנ"ל.

*

בומן הוא בקרוב הופיעו בחוצות יפו ילדים וילדות, שעל כובעיהם וחגורותיהם נראו אותיות נ' ע': "נמסיה עברית". סריה-דאברה! נמסיה עברית פרטית ביפו זו, שרק לא כבר נסגר בה בית הספר לבנים העברי, ושלא היו בה יותר ממאתים משפחות עבריות, ורובן עניות בלי כל בסיס חומרי; חנוך סעורב בעיר שהעריבים בה הרוב הגדול ובשעה שאין לנו עדיין לשון ברורה ומדויקה למדעים המדויקים המרובים, הנהונים בבתי הספר התיכוניים — ותוסר מכשירים ומפרי לסוד עבריים? — "האם באסמזספירה כזו המלאה רקב, יוכלו לצמות סטעים חדשים כמו נמסיה עברית?" סענו אנחנו והמכמנו לדעת אחר-העם...

תחילה חשבנו כולנו, כי כל הענין הוא רק מהתלה, "כדור לנסיין" או דסיון עובר של אנשים חולים ב"מחלה" נמסיה עברית, וחסימי הלב שבנו נסו גם לדבר על לב האנשים ההם, לבאר להם את המצב בארץ בכלל וביפו בפרט ולהראותם את משונחם. אך הללו לא נרתעו כלל, הם דברו ראמות ונשגבות על נמסיה עברית "בלי בושה" — והכובעים והחנורות באותיות האדומות נ' ע' נחרבו סומן לסמן במרה ניכרת.

ויאמר הדבר עכשו, אחרי "שרי ספה" ההם, "הדירים הכרנאים" נצחו נצחון לאומי נסור, שמעטים כמוהו בחיחוננו — יאמר נא הדבר בגלוי, — שלא הקנאה דברה סחוק נרון המורים העממיים, שעמדו במדרגת השכלה לא פחוזה מחבריהם

היתה זו לשם שמים¹⁰). בכל אופן ברור הדבר, כי בית המדרש למורים של „עזרה“ נתן לארץ פנים של מורים של בחורים צעירים, שלמדו על מנת להיות מורים, וקבלו חנוך על מנת להיות מחנכים. הצעירים הללו בחרו במקצוע-ההוראה למסרת חייהם בהכרת ערך החנוך וההוראה וערך הסורה עצמו. וזוהי נחשבת רעיונו הכללי של אחד-העם בנוגע לבית מדרש למורים בא"י. כשאלות בתי-הספר הוא כותב (תרס"ב): „בית חנוך למורים הדרוש לנו — בית ספר גבוה יהיה (כמובן ביחס) ותלמידים הבאים בו צריכים להביא עמם השכלה יסודית לפחות באותה מדרג, שנותן ביה"ס ביפו; צריכים יהיו התלמידים לגמור בחהילה בביה"ס הזה ולבוא אחרי כן לבית חנוך למורים כדי להשלים בו את ידיעותיהם ולהתלמד בפדגוגיה הלכה למעשה במשך שנים אחדות, ולפי דעתי מקום בית חנוך כזה לא דווקא ביפו, כי בירושלם שיש בה הרבה והרבה בחורים בעלי כשרונות מלאי תורה והשכלה ומשפחות של תלמידי חכמים (והלא גם חק-הירושלם לא דבר ריק הוא!) ולא יחסר להם השלמה אלא באיו מקצועות ושכלול ידיעותיהם בשישה מסודות...“ ואמנם חנאים כאלה נמצאו באמת בשנים הראשונות בבית-מדרש למורים של „עזרה“. אל בית המדרש נכנסו מן המשפחות המיוחסות שבירושלם, בני תלמידי-חכמים, ממעולי הבחורים של האשכנזים ושל הספרדים, שהיו בעלי ידיעות מרובות בעברית (תלמוד ואגדה) ובעלי כשרונות — וכאן ניתנה להם היכולת למדור את ידיעתם בלשון העברית באופן שיטתי ולרכוש להם ידיעות כלליות, למודי הפדגוגיה ואפני ההוראה. התלמידים העכרים לא עמדו אמנם במדרגה מתאימה לידיעת התלמידים, שהביאו אתם „במוסר“, לא בעסקם ולא ברחבם וכיאות לבחורים בעלי כשרונות, חרורי חריפות ופלפול, וכפי שהיינו חפצים לראות במורים עברים לאומיים. מלבד זה היו התלמידים הכלליים לא כולם בעברית, כפי שצריך למורה עברי שלם, — אבל הרי ביה"ס למורים נפתח כולו על חשבון יהודי גרמניה ופכעי היה הדבר, שחוחם הגרמניות יהיה מבוטע עליו. ומי שידע מה ערכם של מורי כ"ח, אלה שנמדו למודיהם בתור חניכי ביי"ם למורים בפריז, וערך מורות „אנדרה-אחים“ — ברוך את אלהי בלבד, כי הפעם קמו לנו מורים עברים בידיעותיהם ונרחם, — בשגם מרת התלמידים הכלליים

¹⁰ מסכת נחומים של דיר לוריא ראש מחלקת החנוך על סוף דיר פ. נחן.

נסינו, שהתעמולה היתה בו בעצמו. כי מלבד למודיהם לקחו הלבבות גם שמועיהם וחנינותיהם הנפרדות והתעמולתיות — ומי שלא ראה שמתח-ילדות-עברית זו לא יבין איך נתחבבה הגמנסיה העברית על הילדים ואיך נתפתחו בכלל החנינות והשמועות בקרבנו. והסיולים לאורך הארץ ולרחבה, וצעדיהם המהוצאים במקום שלא רכבה כף רגל של יהודים מאות בשנים — הם הם שהעסיקו והרחיבו את החנוך הלאומי...

וכמובן, שנוצרה אז גם „פרוגרמה של גמנסיה עברית“ ואעפ"י שקראנו חגר אחריה „מי בלחש ומי כפה“, שראינו בה רק פרוות ולא סמסיות, דמיונות ולא עבודה אמיתית, — וכשהשווינו אותה עם חכנית „ביה"ס לבנות“ המעובדת, המסודרת והקבועה, חשבנו את „הפרוגרמה“ הגמנסיונית לנפוחה, ל„עבודה שבכתב“ שנולדה במשרד הגמנסיה ובעפשו של המעתיק — מצאנו בה בכל זאת חרושים רבים, הן בלמודים העברים והן בלמודים הכלליים. ועם בוא מורים חרשים „אקדימיקים“ אמיתים, שפעמו גם טעם גמנסיה סמשי, ועם התסלואות המוסר משנה לשנה ע"י תלמידים מחוץ לארץ, מתוך „עבודה וחרושה“ ביהר, הלכו חלומותינו הישנים הולכים ונפתרים ודמיונותינו התממשו. כל הקשרונים שקפרנו עליהם שנים על שנים נהפכו למניגוריה. כל כמה שבקרתנו היתה קשה — בקורת המורים, הצבור וגם בקורת התלמידים הבוגרים עצמם — הלכה הגמנסיה והתבצרה והיתה הגורם החשוב ביותר להתרבות הישוב ולכסוסה של תל-אביב, העיר העברית הראשונה.

ובימים ההם יצא גם המחזור הראשון של מורים עברים מביית מדרשה של „עזרה“ הגרמנית, מורים צעירים בני 19-20, שאחרי קבלם הכנה יסודית בביה"ס העממי, המשינו את למודיהם בביה"ס למורים ורכשו להם השכלה כללית מינימלית והכשרה מעשית להוראה.

*

„בתי-הספר של עזרה“ — אי אפשר בסקירה קצרה לדבר עליהם ועל פעולותיהם, שהרי במשך שנים-עשרה שנה הראשונות לעבודת החברה הוא בארץ היו בתי-ספרה הולכים הלך ועלח בלמודים העברים ובתפתחותם הלאומית. „היא הרהיבה את למודי היהדות בעברית בתור שפת הדבור בבתי הספר שלה“ ופתחה סתם גם ללמודים הכלליים שיהיו בעברית, ואם היתה תקופה, שנחגלו חלקי דעות בינה ובין הלאומיים, הרי

למושבות חדרו המורים החדשים, והכשרתם הפרדגמטית-החנכית השפיעה לא רק על הלומדים כי גם על הצד החיצוני של בית-הספר והחלמידים — הנקיון, הנימוס, הסדר, המשמעת, המיילים, החזיונות, התכנית הקבועה, "ישיבות המורים" וכו'.

אולם מלבד זאת השפיע בית-המדרש למורים על מצב המורים בתורה בכלל. המורים העברים, שקבלו משכורתם כמו "האקדמים" הגרמנים, והמורים הצעירים שקבלו משכורתם של עשרה נפוליונים לחודש, לא פתחו מאשר גומרי הסמינר בפרס, היו מכובדים מאוד על פני הצבור הירושלמי, שהעריך את הצעירים האלה גם לפי הכנסותיהם... ומצד זה אמנם חיבבה עזרה את העברית על הקהל, שמצא בהוראה העברית "תכלית" יפה וכבודה יותר מפקידים ובעלי-משרות. משרת, מורה, עזרה" היתה חשובה מאד, ומתוך שכבוד המורה היה גדול על המורים, היתה השפעה יוצאתה גם על החלמידים של הסמינר ועל בתי הספר של "עזרה" בערים ובמושבות—ואף זו אחת הנוכיות של אפרים כהן, שהעמיד את המורה במעמד של כבוד בתורה.

אחרי המחזורים הראשונים של ב"מ למורים יצא גם מחזור של גננות מבית הספר ל"גננות" של ח' העזרה — נערות, שנמרו בתחלה ב"מ עברי באחת הערים או המושבות, שהעברית היתה להם כמעט שפת אם, ואח"כ למדו עוד שנתים עברית וידיעות כלליות ו"גננות" — עבודות פרבל להלכה ולמעשה ע"י גננות מומחיות, שקבלו את השכלתן המקצועית בגרמנית בבתי-ספר המיוחדים לכך. ומאז התחילה עזרה ליסד "גני-ילדים" עברים במושבות ובערים, גנים עבריים שהורים — לעומת גני הילדים של כי"ח ושל "אגודת אחים", שבתנאייה היתה גם צרפתית ואנגלית.

גנים" אלה, העומדים אצלנו במדרגה חנוכית מבוססת ושאינם נמצאים גם בארצות מפותחות אחרות באותו היחס כגון אצלנו, הם הם ששמו את הלשון העברית בפי ילדינו ובפי הרור הבא, ולא לחנם הסעים הר"ר לוריא במכתב התנחומים של ההנהלה הציונית לח' העזרה על סות דר. פ. נתן כי "ביתר יחוד עלינו להזכיר את פעולותיו (של פ. נתן) לטובת הישוב בארץ, לעולם לא ישכח, כי המנות היה הראשון שיסד בא"י גני ילדים עבריים, מה שסייע במדה מרובה לתחית שפתנו". ולמען האמת צריך להעיד, כי גם ביה"מ לגננות היה עברי שהור לא פחות מהגנים, אעפ"י

היתה בהתאמה למסינר למורים גרמני במחמסמיקה ובסיסיקה, בהיסטוריה ובכתיבת-הארץ, שלמסרה זו הובאו מורים אקדמיים בגרמניה. ביחוד הצטינו למודי ידיעת הטבע, שניתנו בגרמנית ע"י מורה עממי מומחה לדבר, והשפה הגרמנית וספרותה על ידי סלוסר גרמני ידוע, שפתח לחלמידים חלון לספרות עולמית ולהבנה בספרות בכלל ובספרות חנוכית-פרדגמטית בפרט.

במשך הזמן התחילו לבוא לבית-המדרש למורים, "עזרה" צעירים מרוסיה ומגליציה, מאלה שבאו לכתחילה לשמע "בית המדרש למורים בירושלם" ומאלה שישבו בארץ סאו — כחות בריאים ורעננים, מלאים יהדות מקורית, צעירים לאומיים, שהעשירו את המוסד ועשאוהו לבית מדרש למורים ראוי לשמו. רק דבר אחד חסר למסינר, והוא שנמל ממנו את נשמתו הלאומית: השלמות החנוכית. שיטת-השניות שהונחה לא רק ביסוד הלומדים, כי אם גם בתנוך עצמו (לפי דעת מנהל ח' "העזרה" אפרים כהן היתה השיטה הזאת הסתאומה ביותר לירושלים, ורק על פיה אפשר היה לחנך את המורים הצעירים), שיטה כזאת אסון היא לכל בית-חנך וביחוד לבית מדרש למורים, שעליו לחנך אנשים שלמים מוצקים, שכל עיקרם היא שלמות נפשית, יסודות חנוך קבועים, וביחוד בירושלם, שחנוך הבנים בה היה מפורק ומרוסק בבתי הספר הצרפתים, האנגלים, האיטלקים, הגרמנים וכו', ובבתי החנוך של המיסיון. כאן היתה שלמות החנוך נחוצה כאויר לנשימה. והשניות של "הציו עברית וחציו גרמנית" היתה מורגשת ומרחפת בב"מ למורים של "עזרה", בין שהיו נוחנים לעברית שעות יותר או פחות, בין שעלה בדי החלמידים לכבוש מקצוע מן המקצועות שילמד עברית ובין שהמנהל עצמו הסכים לכך. השניות היתה ממשית באויר המוסד, ביחוד עם הופעת אורחים שונים, שלכל אחד, כפי חפצו ונסית לבו, היה המוסד צריך להראות את "פניו הטבעיים"... ומשום שמורי הסמינר לא היו בדעה אחת עם מנהלו — אחרים משכו ללאומיות קיצונית ואחרים לגרמניות מהורה — ועל המנהל נימל היה ליישר את קו המאזנים לכאן ולכאן — התפלג הסמינר עוד בראשיתו ושניותו היתה בולטת לכל חניכיו והשפיעה עליהם לא מנוחה.

ואולם למרות כל אלה היו "המחזורים" הראשונים של "משתלת-המורים", שהוציאה מורים צעירים בעלי השכלה וידיעות חנוכיות-פרדגמטיות, הופעה חשובה בחיי הארץ והשפיעה הרבה על התקדמות בתי-הספר. נוסדו בתי-ספר בירושלים וב"מ ע"י ח' "העזרה" ומוריה הצעירים הורו שם בהצלחה. גם

במכתבו הנ"ל מיום 26.3.27.

לאומיות מוצקה שנתגבשה ע"י מסירות של חבר מורים צרים, שעשו את עבודתם בלב אחד ועמלם עשה פרי רב.

הזרם השני היו הגמנסיות העבריות, ביחוד — „הרצליה“ שבתל-אביב. עבריתם ולאומיותם הייתה קולנית יותר, מכוונת כלפי חוץ; החנוך — ביחוד ב„הרצליה“ — היה „אריסטוקרטי“; „דם תכלת“ היה נכר בכל; איוו יהירות, התעלות כביכול על חנוך ההמונים. הרושם הזה היה ניכר גם במגישת המורים „האקדמיים“ עם חבריהם „העממיים“, גם בהתנגשות „הגמנוסטיים“ עם חבריהם שבבתיהם העממיים. אין ספק, כי סן הצד החנוכי היה כאן סגסג כל-שהוא: היהירות הביאה לידי נאמה ותברילה בין אומים בישוב הצעיר, שהיה זקוק לאחדות, — אבל יחד עם זה הביאה יהירות זו פרסום לחנוך תיכוני, וילדים וילדות שנמרו את ביהם לבנים ולבנות, שאפו להכנס אל הנימנסיה „להשתלם“ — שאיפה ללמודים, שאינה מיוחדת כל-עיקר... ומלבד זאת שסשו הגמנסיות, שנתפרסמו באפנים שונים בתפוצות הגולה „אבן השואבה“ למשפחות רבות בגולה, ביחוד ברוסיה וברומניה, לבוא להאחו בארץ, לאלה שתפצו לתת לבניהם חנוך גמנסיוני חפשי בלי ה„פרוצנטים“ הירועים. ומשום ש„החיים“ בארץ לא היו יקרים יותר מאשר באירופא, נהרו משפחות שלמות או חצאי-משפחות לתל-אביב, הרבו את הישוב, פרסמו את סביב הגמנסיות, את החנוך העברי וגם את הארץ עצמה. וביחד עם רבוי התלמידים והתלמידות, עם ביטויים במצבה התומרי ובתכניתה הקבועה עברה „ההתפרסמות“, חרלה הנאות. התלמידים והמורים נתכנסו יותר בלמודיהם, „התבוללו“ עם חבריהם בבתיהם העממיים, החיץ שביניהם נפל, וכולם כאחד רגלו בחנוך העברי והדבור העברי, שהחששני יותר ויותר. ביתוד נעשתה הגמנסיה מוסד הרבתי וישובי מדרגה ראשונה אחרי הבנין הנהדר, שנבנה לה, ומשך אליו תלמידים לא רק מקצו ארץ כי גם מקצות הארץ, בני אכרים ויוגנים מהמושבות הקרובות והרחוקות.

ובתי הספר של עזרה — אלה היו הזרם השלישי הרחב והחזק ביותר. בשנת תרע"ג הרחיבה „עזרה“ את פעולותיה בכל ערי הארץ ומושבותיה וכבשה חלק גדול מהחיים בארץ. היא חדרה אל הערים, — חברון, צפת, טבריה, חיפה ויפו ומושבות הדרום, ועד בירות הגיעה; יסדה בתי ספר וגנים על תשובונה וגם בשותפות עם ח"צ, והציתה את כל הארץ בסורים צעירים, שרובם היו עברים לאומיים טובים. פעולתה בוסן ההוא התרחבה על 8000 תלמידים ועל מאה מורים אקדמיים ועממיים,

שהגננות בעצמן גשו ללמוד הגמנסיות, כדי שתוכלנה לשאוב את ידיעותיהן מן המקורות הגמנטיים.

זמן קצר אח"כ נפתח גם ב"ם למורות ביפו על שם לוינסקי ע"י מנהל ביה"ם לבנות ד"ר נ. מורוב. כאן לא היה מקום לשניות של ב"ם למורים של „עזרה“ ולחלוקי הרעות. לחסך: היה האמן ההרדי והמסירות של כל חבר המורים. ומכיון שנתסד על היסודות המוצקים של ביה"ם לבנות, הרי היה חנוכי מתוקן וקבוע, — מעט שלעיון ולתורה חסרו מה המורים האקדמיים, שנמצאו בבית"ם למורים של עזרה: ח"צ הסתפקו כאן בפרומות ונצלו כחות אנשים לשחפם בעבודת הסמינר, — מה שלא הביא לו ברכה. אולם ביה"ם הזה העמיד במשך זמן קצר מורות טובות ומצלחות, אידיאליסטיות, שהירות היפה של ד"ר מורוב ותכר מוריו פעל עליהן, וזה שלמות העברית, שניתנה להם בהוראה, התוחה להם גם את דרך החנוך של ילדי ישראל.

ואח"כ, כשנפתחה גם הגמנסיה בירושלם — נשלם בנין החנוך העברי בארץ. אמנם מולה של גמנסיה זו לא היה כמולה של „הרצליה“ בתל-אביב, משום שמצד אחד היה המנהל הנקרא אליה, שלמה שילר ו"ל, איש מתרוממות, וך הלב והגמפ ולא היה יודע אלא עבודה צנועה וישרה, וגמפ מתעמולה ומפרסום, ומצד שני לא היו לגמנסיה הירושלמית בשנים הראשונות מורים אקדמיים מוסמים, שיכלו למשך את לב ההורים בשמותיהם — וחיו לזה היה הסמינר למורים כח מושך לכל הצעירים שבירושלים, שמצאו בו גם משרה וגם תעודת-השכלה להכנס לבתי-ספר גבוהים באירופא. ומעטים אלה לא הצליחה הגמנסיה בשנים הראשונות להוסיפה עד אחר מלחמת העולם.

•

וכל גווי החנוך המרובים האלה נחתתו בארץ במשך לא יותר משמונה שנים. כנחל-שושף זה הפורץ מחופיו, פריך החנוך העברי מכל צד: — מח"צ שבאירופא, מ„עזרה“ שבברלין, מקבוצים שבגליציה ומאנשים פרטיים. ושלשה זרמים לנחל זה, שבעיקרם מלא האחר את השני, אלא שגוונם היה אחר.

הזרם העברי „הדימוקטי“ נמשך מבי"ם לבנות העברי ובית-הסדרש למורות שעל ידו, שדה-השפעתו היו השדרות הרחבות שבתל-אביב והמורים העממיים שבמושבות. כאן היה סבצר העברית האיתן: חנוך בלי שניות, בלי משרות וותורים,

הספר העממיים והשפיעו השפעה רעה ומוזיקה. אולם מיבם של בתי הספר של עזרה כבתי-אולסנא להשכלה עממית, לרכישת ידיעות הנחוצות לתלמידים בגיל בית-הספר בין בערים ובין במושבות, טוב היה ורצוי מאד. האורחים הגרמנים מחוץ לארץ והקונסול הגרמני, שהיה בא לבקר את בתי-הספר (שעמרו תחת חסות גרמניה ואוסטריה — וגם זה חזק את „החשדים“ האמורים (היו מחפלים מדיעות התלמידים, ובתי-הספר הללו היו נקראים בסיים „Eliteschulen“.

גם לפי דברי אחריהעם שבקר את בתי-הספר בשנת תרע"ב*): „רב ערך בית [הספר] למורים. התלמידים והמורים הצעירים, שכבר יצאו לעבודתם עושים רושם טוב, יודעים הרבה ומשחילים להשתלם; ביה"ס לבנות, כמרומני, טוב ביותר“.

אבל כמו כן אפשר לשער, שהחשדים היו דמיוניים בלבד, ואולם באה „מלחמת העברית“, ו„עזרה“ היתה מפתחת יום יום את פעולותיה יותר ויותר, כפי אמצעייה המרובים שעלו משנה לשנה, ואלמלי היתה ממנה גם מפקח כללי על בתי הספר, מבקר פדגוגי ומחנך במקצועו ויהודי לאומי ברנשותיו (הצעה כזו נשמעה פעם בפעם וגם קראו בשם עסקן לאומי ידוע) אפשר, כי השניות היתה הולכת ומתגדשת כדברי אחריהעם; הגרמנית היתה נכנסת רק בתחום השפה [ובתי-הספר של „עזרה“ היו יכולים להיות לברכה לשוב, וזו ה„עזרה“ היתה מפתחת לאותה „קן התרבות“, שאנחנו מתלבטים בה כיום.

ברם, למלחמת העברית עוד אשוב בהמשך דברי. בתי-הספר של כ"ח בירושלים וכיפו, בסבריה, חיפה וצפת וביית-הספר היחיד של „אגודת אחים“ האנגלית בירושלים, נשארו גם או קופאים על שמריהם והיו נחשבים ל„יצאי דופן“ בחנך העברי. נאמנים עלינו דברי אחריהעם ש„השחרל לבטל אחת מן השמועות הכוזבות שסופלים על כ"ח בעם“, שהוא רחוקה מן הלאומיות. שחך כדי דבור הוא מסיף: „אחת היא לכ"ח אינו רוח שולט בבית-הספר, אם עברי או צרפתי או בולגרי, הכל לפי תנאי המקום... טוב, שאם זה הוא יסוד מוסד בבתי כ"ח, הרי הוא המסוכן ביותר בחנך העברי הלאומי. יסוד זה עושה את החנך אסימני ללא כל צורה קבועה, ורק קצת „ברכות“ וחפלות, צרפתית שטחית, ידיעות כלליות לפי הצורך — והחנך „מבושל כל צרכו“. ואם, כמו שאומר „אחד העם“, „שהכל חלוי ברצון המנהל המקומי“, הרי בודאי שאין לך חנך גרוע

שהורו בשלשים בתי-אולסנא, החל מביים למורים וביה"ס למסחר וביים לבנות, עד בתיים עממיים וגני-ילדים. מהם היו בתי ספר עבריים מהורים (בי"ס לבנות, בי"ס בחברון, סבריה, והמישובות) ומהם חצים או יותר מזה עברית (ירושלים, יפו חיפה) — והצר השונה שביניהם, שהלמורים היו קבועים עפ"י חכנית מעובדת ומסודרת והחנך הכללי היה בהם רצוי. אולם, כאמור לעיל לא הגרמנית ולא המקצועות שנלמדו בשפה זו עוררו אי רצון בלב חלק מן הצבור (ארץ-ישראל של הימים ההם היתה כרוכה אחרי לשונות זרות כשם שהיא כרוכה עכשו אחרי האנגלית...) העיקר היה „הפרינציפיון של השניות“ שנכנס אל בית הספר של עזרה. לא היה הצבור מתמרמר כלל וכלל אלמלי הקדישו לשפה הגרמנית כשהיא לעצמה מספר שעות גדול (שהרי לשון אירופית נחצה היתה לתלמידים, והגרמנית בכלל חביבה על יהודי א"י האשכנזים!), אבל הפרינציפיון היה צריך להיות בי"ס עברי סדור, שכל הלמורים ילמדו בו בעברית, שלא יהיה מרחק הפחד על ראש כל מורה, מן ישונה בשנה הזאת אופן הלמורים, ומה שנלמד אשתקד עברית, יהיה נלמד השנה גרמנית, והכבוש של השנים הקודמות לא ישאר כבוש מוחלט, כי ברישית עם אחת יכלו להסב כאן את הגלגל אחורנית... הסדר הזה והשניות הזאת הן ששררו בבתי-הספר של עזרה ועוררו חשדים שונים. חשדו כי מאחרי „ח“ העזרה ליהודי גרמנית עומדת הממשלה הגרמנית, „הפוליטיקה“ — וכמו כ"ח, שהפיעה את השפה הצרפתית ועזרה בזה לכבוש רוחני „צרפתי“ בארצות המורה, כן הפעיה גם „עזרה“ הגרמנית לעזור „למולדתה“ לכבוש מה שאפשר. והחשד הזה התחזק אחרי ש„עזרה“ יכלה להוכיח, כי כל המקצועות יכולים להלמד בעברית, כמו בבית הספר לבנות כיפו וכמו בגמנסיות וכמו בבתי ספרה במושבות. ועל שום מה, איפוא, למודי המקצועות בגרמנית, אם לא לשם „פוליטיקה נסתרת“?... חשדים אלה הביאו לירי-כך, שהמורים הצעירים, שידעו גרמנית ושהיו מוכרחים ללמד את המקצועות, (חשוב, הגדסה) בגרמנית, עשו את עבודתם זו כמי שכפאם שר והיו נחשבים בעיני עצמם ל„בוגרים“ בחנך הלאומי... ורוח זו עברה גם אל מורי המושבות ואל הנגנות, שלא היה להם כל עסק עם שפה זרה, וכולם הרגישו, כי עובדים הם אצל חברה, שמשמשת בהם לאיזו „מטרה“ נעלמת, שביסודה בגידה ברעיון הלאומי... החשדים האלה ערערו את מוסדות החנך והביאו לידי חכוכים רבים בין המורים ובין ההנהלה, וגם בין מורים, למורים, ומהם עברו גם אל התלמידים של בי"ס למורים ולמסחר וגם אל בתי-

(*) רשומות ה', עמ' 112—113.

המלחמה, הוא רושם: "מי שראה מסדרי החנוך של עזרה האשכנזית בירושלם, מן גני הילדים עד בתי הספר למורים עם אלף ושש מאות התלמידים שבהם, המתחנכים ברוח עברי ובלשון העברית, מי שראה כל זה עכשו וידע, כמובן, מה היה הישוב לפניו הוא מוכרח לתודות, כי אמנם מהפכה נהיתה בארץ והצורה העברית נצח...". בתי ספר אלו מציצים את השפה העברית ואת הרוח העברית בא"י וגם בשאר ערי המזרח. הרוח הגרמנית תולך ומתנקה ומה שעוד נשאר ממנו יחלוף בזמן קרוב.* והוא שנמסח אל "הריבולוציה", בנוגע לריב הלשוניות במסניקים לא הסכים למלחמת בתי הספר ביהוד בירושלים, בחשבו כי מלחמה זו תוכל להביא לידי קסטרופה בחנוך העברי, "שלאחר שנה יעמדו כל בתי הספר האלה כמוכרי עץ"...

אין ספק, כי בעיקר באה המלחמה לרגלי שאלת העברית בחינוך, אותו בית-הספר העליון, שהיה צריך לשמש גולת-הכותרת של החנוך העברי בארץ ושעל אודות לשונו הרשמית העברית כמעט שהוחלט מראש. פתאום, ע"י החלטה בלתי מוצלחה של הקוראטורים, נקבע, שהעברית תעמוד בסדרה שנית או שלישית. בזה ראה הדור הצעיר, חניכי הגמנסיות וגם תלמידי בתי"ם למורים, פגיעה קשה בלאומיותו, והתסיסה בבתי-הספר של עזרה מקודם התבלטה עוד יותר כנגד. העמדת צלב גרמני על ראש הכרמל. החשדים "הפוליטיים", שרמזתי עליהם קודם, כמו התאמתו או, ושמועות על שמועות עברו, כי כל זה בא בעקב דרישת הסטשלה הגרמנית בנגוד לצרפתים וכו', וכי בקרוב יחולו שניים גדולים גם בבתי-הספר העממיים של "עזרה" והשפה הגרמנית תהיה בהם שלמה לא פחות מאשר השפה הצרפתית בבתי-הספר של בתי"ם. השמועות הללו הבעירו והלהיבו את הרסיון והתסיסה החנכית. הסדר החדירי, שהיה מרחף בכתלי כל בתי-הספר של "עזרה", נחץ חוקף לשמועות הללו והוחלט לשים קץ לשניות מתוך הדרישה הצודקת: "בתי ספר עברים שלמים!..." הותרים הקטנים, שניתנו לחינוך, שלע"ע ילמדו מקצוע זה בגרמנית, משום שעדיין חסרים לנו בעלי מקצועות עבריים, לא הועילו כלל, והשכיחה המפורסמת פרצה: גם בבית-הספר למורים, שחלק קטן מן הלומדים נלמד בו גרמנית, גם בבית-ספר לגננות והגנים, שלא היתה להם כל סיבה להתאונן על העברית מכיון שהיו עברים מהורים, וגם "בסעון ליחוסות" אחת-מסודר בירושלם הרומנטים, שהיה חרור כולו רוח עברי! ואחריהם

מזה, שחלוי באדם אחד, שיוכל היום לעקור נמוע של שנים... תושבני, כי מעה אהה"ע בהערכת כ"ח באמרו, כי משרתם, לשון ולא רוח. אלמלי ככה — לא היתה כ"ח משיכה גם עכשו בימינו להורות את כל המקצועות בצרפתית אחרי שהיא יכולה להוכח בעשר השנים האחרונות, שהעברית בארץ אינה פחותה מבלגרית לבלגרים ותלמידי בתי-ספר מוכרחים לדבר עברית עם חבריהם בחוץ וגם בינם לבין עצמם; לא היתה מילה בין משכורת מורה עברי מוסתת, שמשכורתו היא החצי או גם השליש של משכורת מורה, שנמרו לסימני למורים בצרפת, ולא היה מנהל בתי הספר של כ"ח פה או שם ש שתדל להרכות בעברית רק משום התחלות עם בתי ספר העברים ולא משום העיקר הלאומי.

גרוע מכ"ח היה בית-הספר של אנורה אחים, שמלבד העברית שבו, שנשארה במצבה הבווי כמקודם, גם אם הוסיפו שעה-שעתיים ל"דקדוק". גם למורים כלליים מסודרים חסרו בו, ואת התכנית מלאו סדרים מאובנים ומיושנים, חיוניות, רקורים לכבוד יום הולדתה של המנהלת ולכבוד בקורי אורחים חשובים. "היהדות" שבה נשארה פעוסה מאד וחיצונית, בצורה של ברכת המזון וקריאת-שמע, בצרוף נפיות של פעלים וכנויי-השם ולמדו בע"פ. זו היתה כל העברית בבית זה, שהיה אז המרובה באוכלוסין בירושלים, ומורי העברית למדו בו את למודיהם באופן זה שנים על שנים, כמסדני במשך שלשים שנה רצופות.

*

וכאן הגנו עומדים בפרק ההיסטורי, שנקרא "המלחמה בעזרה", היא "מלחמת העברית", שהרעשה את כל הארץ ואת כל עולם היהודים בכל חפצות הגולה. לדעתי עוד לא חניעה השעה לכתוב את "תולדות מלחמת העברים" הזאת, שכן שאלות רבות מתעוררות כאן שאין לברר. כי היה כאן דבר לא טבעי, יש לראות מן העובדה המזדה, שמורי "אנורה אחים" אף הם נלחמו ב"עזרה" ומנחלי כ"ח נדבו למובת בית-הספר העברי... ושאלה זו מתעוררת גם ביחס לאישים אחרים, שרק ימים מעטים לפני הריב היה פיהם מלא תשבחות על העברית שבבתי הספר של עזרה ועל השפעתה הכבירה והברוכה בארץ. ואמנם אחד-העם התנגד למלחמה זו כפי שנראה מסכתיו*) — ואין פלא ברבר, שהרי בהיותו בא"י בשנת תרע"ב, שנה וחצי לפני

(*) רשומות ה' עמ' 112.

(*) אגרות כך ה' — עיין עמ' 147 ואילך.

ואמרים כהן שצדק לרעתו הוא — לטובת בית-המספר
העברי עורר).

ההיסטוריון של "מלחמת העברית" יחליט בודאי, כי האשם העיקרי במתכמה זו היה אפרים כהן עצמו, מנהל "עורה" בא"י, שסדר את כל בתי-הספר בארץ. אין ספק, כי העסקן הצבורי הזה, שכשרונותיו האדמיניסטרטיביים היו עצומים וידע לחטום את לב ראשי עורה ולהמריצם להצניא בא"י מליונים רבים של מרקים על בתי-הספר ומוריהם, לא היה אישיות מוצקה ביחסו לרוח הלאומי של בתי הספר הנ"ל. יליד ירושלים, שהתחיל ברבור העברי עוד בימי נעוריו בהיותו קרוב אל המספרים, תלמיד הישיבות והניח האגדה, כשפרש מירושלים ומתורתה ובא לאירוסא ונתחנך שם בימי עלומיו, נסתמאן עיניו מרוב אורה והשכלה ונמוסים יפים, — וזה השפיע על השניוה שבו בעצמו ועל המוסדות החנוכיים שנהל. בלבנו נוסה היה לעברית, ומתחת לסף-ההכרה היה לאומי אמתי לא גרוע מילידי ירושלים אחרים (עפ"י עצתו סדרה "עורה" את הננים ואת בתי הספר במושבות

בעברית (טהורה) – אבל יחד עם זה נקלמה ההשכלה האירופית בחלבו וברמט, והגרמנית היתה „תרבותו הפעבית“ ומכיון, שמטבעו היה איש טוב ורך, היה נוטה פעם לכאן ופעם לכאן. נתן למורים העברים לעשות בקנאות יתרה כחפצם ואת המורים הגרמנים שדל בשעות גרמניות יתרות... ותתרופפות זו, הנטייה לכאן ולכאן, בלי כל קנאות לאיזה צד שהוא, הוא הגורם העיקרי שהפיל את עורה למשואות. אלמלי היה אפרים כהן מנהל עריץ וחקיף כנון מנהלי כ״ח ו„אגודת אחים“ ואלמלא היתה לו החיבה המסותרת לעברית, בדואי שלא היתה המלחמה אפשרית כלל, כמו שלא נלחמו נגד כ״ח, חברה זו שהעברית עמדה בבתי-ספרה במרונה שפלה והחנוך הלאומי הוא עד היום שם כאפס וכאין. ואנשי ירושלים, אלה בודאי שלא היו מתפרצים כנגד הגרמניות המרובה, כשם שלא התנגדו לבתי ספר של כ״ח ואגודת-אחים ובתי הספר של הסמיון שנתחנכו בהם ילדים וילדות למאות. רק ע״י החנוך הלאומי של עשר שנים בבתי הספר של „עזרה“ עצמה ורק ע״י העברית שהיתה בכל לה לא פחות משלש רבעים של כל מקצועות הלמודים וע״י החופש שניתן לכל-מורה להנך כפי רוחו, הוכשר הפרקע למלחמת העברית,

(*) אין המערכת תמימת-דעים כל-עיקר עם המחבר הנכבד בהשקפתו זאת על אותו מאורע וגם באופן הכסוי שניתן לדברים.

ע"י מלחמה העברית נתשטט הדבור העברי בירושלים במדה מרובה מאד. הצבור הירושלמי הניח כל בתי הספר השונים והמשוננים, שנה־הרות לכל רעיון צבורי-לאומי, הוצא עתה מקפאונן, והתחיל בדבור העברי באופן אימפולסיבי, ומה שהיה לפני מלחמה העברית נחלת משפחות אחרות נעשה עכשו לפרניציפיון ואמנה ע"י תלמידי בתי הספר העבריים, שעשו פרסום גדול לדבור העברי.

רק מי שעמד אז בקשרי „המלחמה” ופי שהיה בין המורים סוללי הדרך, שידע את ערכה הגדול של „עזרה” לעבדות, אבל הכיר גם את שניותה; מי שכאב את כאב עֲנָבוּ את „עזרה” ובתי ספרה המסודרים, רק הוא הכיר את ערכה הלאומי של התנועה החדשה....

(*) אין המערכת תמימת-דעים כל-עיקר עם המחבר הנכבד בהשקפתו זאת על אותו מאורע וגם באופן הכסוי שניתן לדבריו.

נבונה, והמורים היו מכובדים בחברה. הרוח העברי הראה יציבות נמורה, ועם כל שלילי בית-הספר העברי מדידה לדירה בירושלים, עם כל חוסר „ההענקות“ שניתנו לתלמידים בבתי-ספר אחרים הלך מספר התלמידים והחרבה; ועם כל נרודי בית הספר העברי בשמלה מל-אביב לסתת-חקה, משם לכסר-סבא ולחדרה, במקום שלמדו ביערים ובתעושות בלי צל קורה על ראש התלמידים ומוריהם — בכל מקום נשאר הרוח העברי חי וקיים ולא דרשו חסיכה סח' חעורה, שבודאי היחה נענית ל„תזורים בתשובה“...

והתפשטות הדבור העברי, שהלכה בעקב בית-הספר העברי, התרחבה והתעמקה גם היא הרבה מאד. מכיון שלא נתוספו אנשים חדשים בארץ והישנים התרגלו לשמוע שיחות חלמדי בתי הספר העבריים, הלכה הלשון הלק והתפשט, הלק והתרחב, וכששב בן-יהודה המנוח לארץ אחרי שלוש שנות שהותו באפריקה התפלא על התקדמות העברית בירושלים.

ותיכף אחרי המלחמה, בהנתן „החופש העברי“ הנסור לבתי הספר, התחילו בתי הספר העברים להתפשט בארץ, עד שבמשך שנה אחת צמחו תשעה בתי ספר עממיים בירושלים, שעזרי ערב למאות תלמידות ותלמידים, הרצאות, הקראות וכו' — ובתל-אביב נוצרו עם העליה החדשה בתי ספר עבריים רבים, צבוריים וגם פרטיים — ושאלה הלשון לא התעוררה עוד כלל. באו סן הגולה מורים סומחים, בעלי נסיון והשכלה, שהביאו אתם אידיאלים רעניים מרוסא של המהפכה הראשונה, שהיתה מלאה לאומיות; זרם החנוך קבל כון שהתאים למצב שנתהווה בארץ ובארצות הגולה אחרי הצהרת בלפור.

החרדים התחילו לתבוע את חלקם בחנוך. במשך עמירתו ויצירתו של בית הספר העממי באו הם בפרוניה על מעש „למוד החורה“ בחנוך ועל זלול במנהגי הדת, ששרר אמנם במקצת אצל אחרים מהמורים, למרות אזהרות וקני המורים ואבות התניכים, ועכשו אזור „האדוקים“ חיל ויסרו להם בתחלה בתי ספר עממיים חרדים ואח"כ גם בית מדרש למורים ולמורות „מורחיים“, שעניני חנוך ועניני מפלגה הולכים בהם שלובי וזרע. הסתמן גם זרם אחר, זרם, אם אפשר לאמר, סקורי עברי בצורת ביים „חכמני“ בירושלים, שעזר „עזרה“ חספה בו, — בית ספר שאין בו דחיות בולטת של מורחי ואיל בו אדיקות, אבל חכניתו היא יהדות בסדה נדושה: משניות, גמרא, מדרש ביהר עם השכלה אירופית; סינתזה של החרד החנוך

התנועה הזאת השפיעה גם על המושבות להרמת החנוך הלאומי והדבור העברי, וְנִתְּתָה האחרים, שנשארו עוד במושבות, עברו מעט-מעט ובסלו. והשפיעה מלחמה זו ביהוד בכל תפוצות הגולה, והרבה חדרים מתוקנים ובתי ספר עבריים נוסדו שם כעין הסכמה ליסוד בתי-הספר העבריים בארץ.

וכאן נתגלה עוד דבר, שראוי לשום אליו לב: כל אותם מורי העזרה, שיצאו מבתי-ספרה ושלמדו מקודם מקצועות מדעיים שונים בגרמנית עפ"י הוראות מוריהם הגרמניים, למדו עכשו כל אותם המקצועות בעברית טובה בלי הפרעה, — במקצועות חטבע עד הגרסה ופיסיקה ועד התעמלות.

וכמאן והלאה (חורף תרע"ד) נתקיימו בתי ספר עברים מהורים בכל הארץ מסודרים ע"י מורים, שקבלו הכשרה חנוכית בארץ וע"י מורים סומחים נוספים מארצות אחרות. אלא שעכשו נתוספו ל„יוצאי-רוסא“ גם בתי הספר של „עזרה“, שנדחתה בזרוע ע"י המורים וחלק גדול סן הצבור בארץ וע"י הציונים באירופא. העברית בבתי-הספר שבעזרה מוכרחה היחה ללכת הלק ויורד גם מצד הפרינציפיון, שהיה מונח בתנועה החדשה, „הפוליטית“, וגם מפאת העדרם של המורים הטובים העברים שיצאו, והגרמנית ירשה חלק גדול מלמדי העברית. השנאה שפעפעה בלבות ראשי החברה מסכת המהפכה הסתאומית לא יכלה לשקוט זמן רב, ובתי-הספר של „עזרה“ שהתהללו בעברית שלהם, היו הולכים בודאי ויורדים למדרגת כ"ח, ותנוכנו הלאומי בארץ היה סובל מזה בהרבה — ומצד זה בודאי שעשהה ההשנחה חסר עמנו ש„ממשלות ההסכמה“ נצחו, כי מצב העברית בבתי הספר של „עזרה“ בארץ אחרי נצחון גרמניה — טובן הוא מאליו.

המלחמה העולמית בסוף תרע"ד הפסיקה את התפתחות החנוך העברי שצפו לה. בתי הספר הקיימים המשיכו בפעולתם ובאופן מוצלת, אבל בתיים חדשים לא נפתחו, ואפשר כי גם בזה היחה יד ההשנחה לטובה; בית-הספר בירושלים היה צריך לקבל צורה מסוימת, מנובשת. ובעמירתו זו נוצר סיבו ואסיו. ואפשר מאד, כי אלמלי רבו בתי הספר העברים, היו נתקלים במקשים ובקוועוים סכל צד. עכשו עמר בית-הספר על עמר, הלמודים הסתדרו יפה והתעסקו, בכל בית-ספר עבר חבר מורים במסירות ובית-הספר יכול להראות את יכלתו בכל מקצועות ההוראה חנוכו. ולמרות המצוקות והרדיפות מכל צד, למרות סכלם של המורים, שהרגישו עצמם מיתחמים מחברה עשירה שחמכה במוריה בשפע, — עמרו בתי הספר על מדרגה

„אלגברה ונאומספריה“ ו„וואולוגיה“, „מיטלוגיה“, „גיאוגרפיה“ ו„היסטוריה“ בשמותם העבריים והלועזיים, ובחלק גדול מהם גם מקורות עברית.

וספרי קריאה של החלמידים — כמה נשתנו מני הדברים גם כאן! באספת נדרה (חרס"ד) בכה אחד המורים לפני חבריו: „עומר אני לפני „ילדי“ ככלי מלא בושא וכלמה ומבוכה בלי דעת מה לעשות. מה לחת להם למקרא, שאם נחשוב גם אה „זכרונות לבית דוד“ לחומר קריאה גם אז לא יעלה המספר על שתי עשרות.“ — ועתה הרי יכול ילד עברי לפרנס את נפשו בקריאה למן השנה הששית לחייו עד סוף גיל בית הספר העסמי, וביחוד בהוצאה „אסנות“, שמצאה את תקינה בארץ.

והרי גם בזה — בספרות חוץ — יש למורה העברי בארץ להתנאות ולומר: אנהנו ילדנו את כל אלה! בוסן קצר נתנו ספרי למור, שאינם מצטיינים אולי עדין בשפתם, בסגנונם, בבחירתם ובמקוריותם — אבל כמה עבודה שוקעה בהם!... ואם הממשלות הקטנות בארצות הבלקן עשו גדולות בסובן זה, הרי ממשלות הן השלמונות הושיבו עשרות מלומדים יודעי לשון ומקצוע, שלמו במיטב כספם למתרגמים וצוו עליהם לעשות כמחכונת זו וזו, והממשלה הפיזה את הספרים בווז והכריחה את המורים ואת הצבור להשתמש בהם. ואילו אנחנו, בלי עזרת שלמונות ובלי כל חמיכה כמעט, ורק ברצוננו הסבעי וברצונה „האינסטיטוט“ של האומה, שהרגישה בצורך לעמוד על נפשה, יצרנו כל אלה...

•

ומלים אחדות גם על הסתדרות המורים.

אין ספק, כי תרור הראשון למורי א"י מצא את הקרקע המוכשר לעבודתו בקרקע הסולדת, שהתנוק העברי והדבור העברי היו מרחפים באווירה; הספרים „יושבי הארץ מעולם“ דברו עברית לפני כמה עשרות שנים, ובן-יהודה המנוח עמדה לו זכותו לעורר את הנשכחות בסי האשכנזים, והחלוצים והפועלים, שבאו ברעיון חתיית הארץ והתנוק, הם שעזרו לעבודת המורים והעלו את הבנין למרומם נבהו.

אבל אין לשכוח, כי גם הסתדרות המורים היא אחד הגורמים החשובים לפתוח בית הספר העברי וגם להסתתחות המורים עצמם. ואין בארץ, מלבד הסתדרות הפועלים, הסתדרות מוצקה ופעילה, שהחבלטה בעבודה גם בימי רפיונה וכשלונה כהסתדרות המורים. במזל טוב נולדה לפני חצי-

עם ביה"מ הכללי. ורם זה, שאין שמים אליו לב כראוי, עלול בהמשך הזמן להתחבב על הצבור העברי הכללי. בתי הספר הכלליים קבלו חכנית חדשה, מפורמת ומבוססת על יסודות מסיכולוגיים ונפשיים; השמות החדשים שבחנוק האירופי — עבודה עצמית, עמלנות, שמת הפרויקטים והרכוז — בין שלוקחו בהקפה בלי שנוי כמעט ובין שנעשו בהם שנויים קלים לפי המקום והסביבה, התחילו להתאזרח בבתי הספר הפרטיים והצבוריים; נוצרו גם בתי ספר „חדישים“ עסי נוסחאות של המתקנים באירופא — ביחוד ע"י „ועדת החרבות“ שעל יד הסתדרות הפועלים, דונמת „בתי ספר של חי חברה“ כגרמניה, בין שנוסדו ע"י נסיונות מסיכולוגיים עצמיים ובין שלוקחו ראשי פרקים ונסינות של אחרים, ו„סעות“ ו„מדע“ ו„מסלנה“ משחמשים בערבוביא; נוצרו גם משרות מסקחים — אם גם לא במדה מספקת ולא על פי שיטה נכונה ומתאימה — להשניה על עבודת המורים הצעירים במקומות הרחוקים — ופרובלימות חדשות, מיתודיות, פרגנויות חנוכיות, צבוריות ולאומיות צצות מוזן לוסן...

עשר השנים האחרונות היו שנות „קדחת“ לחנוק העברי המהור, ורק מי שחי בתוך הערבול הזה מבין לכל צמיחתה הפתאומית של החנוכה החנוכית העברית בארץ.

•

וכבית הספר כן גם הספר וכל מכשירי בתי הלמוד שלנו.

מה היו ספרי הלמוד ומכשירי „הגן“ לפני עשרים וחמש שנה בארץ? — קריאה מבארת על פי „בית הספר העברי“ כמעט בכל המחלקות, „שאלות החשבון“ הידועות; צרפו אליהם גם שיחות המבע של פ. בר וכו' — ספרים שנתרגמו בלי כל מקוריות, בלי עצמיות והסתגלות למקום, ובלי ידיעת הענין עצמו. לפעמים היו המורים מביאים ספרי למוד רוסים או צרפתיים אל הכתות ומתרגמים מהם לפי הצורך „דרך הלומם“ בכתה מ.הספר הפתוח בתרגום מקרי; ומכשירי „הגן“ היו הכדור ושרשרות הניר המנוון — ואלה, או כמעט אלה, היו כל ספרי הלמוד בבית הספר העברי.

וכיום, לאחר עשרים וחמש שנה, איזה עושר! ספרי קריאה חשובים לכוונים ידועים, ולסוגי בתי ספר שונים — „מספרנו“ ועד „מקראות גדולות“ ועד „המסלה“ של מסלנת הפועלים, קורסים שלמים לכל שנות הלמוד של ביה"מ העסמי; ספרים, שיש אמנם לחלוק עליהם, אבל מוצאים בהם תוסר קריאה חשוב לילדי הארץ; ספרי חשבון מהוצאה „קוהלת“ עד ספרי

בזמן שהוא ומוריהם לא נועזו ברעב, הועיל בזה מרכז המורים בהשדלותו לפני ועד החנוך*.

השנים הראשונות אחרי המלחמה עברו בללאות ובלי עבודה מסודרת. המורים התרבו פתאום, בתיספר נוסדו בכל הארץ ומרץ רב דרוש היה כדי לאחד את המורים, שמספרם עלה משנה לשנה עד שהגיעו כמעט לשמונה מאות, שנפרדו ל"סרופיםורים", דר"ם, מורות ומורים עממיים, מורים חסי-תעודה, ננות — זקנים וצעירים בעלי מכללות שונות, מן הימין עד השמאל הקיצוני, ובכל קצות הארץ עד עזה וירושלם ורומה ועד מעבר לנבול ארץ-ישראל, ברמשק ובבירות צפונה.

אבל בזמן לזמן התחילו מופיעים כחות חדשים גם במרכז וגם בסניפים, — והעבודה הגדולה הולכת ונמשכת: קופת הפנסיה, כמחן החיים, קופת המלוה, "הד החנוך", אוצר המורה, ואוצר התלמיד, "קהלת", שמתעוררת לעבודה רבה, שעורי תרבות בסניפים, ברור שאלה חנק ותוראה, נסיונות חדשים ב"ים וכללים וכו' וכו' — כל זה בא מכה ומכה-כחה של הסתדרות המורים.

* * *

ועומד המורה העברי ומביט על דרך העבודה **במפעל הדר...** והעמל שעבר בה וחושב: האיד יכלנו לכבוש הר שכוה במשך זמן קצר של עשרים וחמש שנים? רואה הוא מאה וחמשים בתי-ספר עברים בארץ ובהם יותר מרבותים תלמידים ואלף מורים עברים, ומביט הוא לארצות הגולה — לפולניה, לטוניה, ליטא, אסטוניה, בולגריה, בסרביה, רומניה, וגם אמריקא, שגם בהן עשרות וסאות בתי-ספר עברים, — שכולם נוצרו ברצונה הטוב של האומה, ו"אב-בנין" לכולם, כיח הספר לבנות ביפו, אבן זו שמאסו בה בזמנו גם בוני האומה כ,אחד העם" והשאירוהו בחיים רק משום, אם לא יועיל לא יזיק" — והאם לא יעלו על לב המורה מחשבות נאות, ונאות, בין ביחס לחיי עמו, שבכחו היה להחיות שפתו ותרבותו, ובין ביחס לעבודתו הוא, שחלק גדול מתחת-העם יש לזקוף, על חשבון עבודתו ועמלו?

אם המורה הפרוסי נצח בשעתו כסידן הצרפתי, הרי עומד ומנצח המורה העברי את הפסיכולוגיה הגלותית,

* לדורשי רשומות: השם "ועד החנוך" הידוע עכשיו, נוצר בכסלו תרע"ד עם פרוץ מלחמת העברית, וספק בידי אם בירושלים או בתל-אביב.

יובל שנים ולא נפרקה במשך כל השנים והלכה הדרך והתגבר גם בסניפים וגם במרכז גופו. משנה לשנה עלתה גם במסגרת החוסרי (קופת המורים, אחריות החיים וכו') וגם במובן הרחב — בשעורי קיץ כלליים, בשעורי תרבות בסניפים וכו'.

עוד לה בשנותיה הראשונות, בשנות חבליה, מנחם בן משה אוסישקין שבמאסרו יצרה וברצונו יסדה כסניף להסתדרות הכללית, שבקש לקיים בימים ההם. ראשית עבודה ההסתדרות היתה קבוצת הכחות למרכז אחד, וימי עבודה קשה היו הימים הראשונים, שהתבלשו בנגודים רבים דוקא משום פעולתם היסודית (בנוגע למטרות, לתכנית וכו'). וחכוכים אישיים לא חסרו גם כאן משום שנוי אופי, "הפועלים והנפלים", אופן חנוכה ומצב תרבותם, כבכל הסתדרות, — אבל דוקא בימים ההם בגרה נחיצות ההתאחדות, ואז הוכנו "החותרים", בשל רעיון, החנוך, העתון הפרדוני החשוב, ותוצא לפועל ע"י הסתדרות המורים; התחילו פעולותיה של ח' "קהלת", שהיתה קשורה בהסתדרות המורים מאז הוסדה; סודרו מוסן לזמן שעורי-קיץ כלליים, שאחדו את כל המורים מכל קצות הארץ — וכל העבודות הללו העלו את הסתדרות המורים. אספותיה הכלליות נעשו לגורם תרבותי חשוב מאד בשביל כל תושבי הארץ, וההסתדרות בעצמה נעשית גוף חי, בריא ורענן. חוברות "החנוך", האספות הכלליות ושעורי הקיץ היו למשא-נפשם של מורים רבים, שהיו מצפים להם גם מצד הלמודי וגם מצד קבוצת-הכחות.

ומשהגיע ד"ר י. לוריא לנשיאות המרכז התחילה עבודה קבועה ומסודרת ושיטתית, במטרה לעשות את קבוצת המורים לכת ארגוני חזק, שיוכל לפעול פנימה כלפי המורים וכלפי בתי הספר והתפתחותם וגם כלפי הצבור בהסברה עיקרי החנוך העברי.

מלחמת העברית, שהמתחיל בה היה הד"ר לוריא בתור ראש מרכז המורים, התנהלה בצדק וביושר, בסתינות, אבל בעקשנות גמורה מכוונת למטרה. אחרי, המלחמה יצאה ההסתדרות מוצקה וחזקה ביותר, משום שהיתה סכאן והלאה בעלת גוון אחד, ללא הסוסים וללא נפיה לצדדים.

בימי המלחמה העולמית חסר המרכז את "ראשו" וכתו; האוויר היה קשה ועבודה צבאית לאומית היתה אי אפשרית, — אבל אין ספק, כי גם בזמן ההוא פעל המרכז בעזרת ועד החנוך למובת המורים ובתי הספר; הוא סדר מורים רבים, הרכיב בתי ספר במקום שאפשר, הספיק, לחם צר וסים לחץ" כפי יכלתו המועטה של ועדה. ואם לא נדלדלו לגמרה בתי ספר העברים

העם, התיאסרון והעתונות — הגם שליחיה של הלשון העברית; הספר העברי הכה שרשים בקרקע ופעולותיו עוברת ומסחפת משנה לשנה; חורף ישראל ולמחרת שמושיים סחבצרים בארץ בכלי השפה העברית — וידענו כי כל זה בא מכתו ומכח כחו של בית הספר העברי, שהמורה העברי השקיע בו מנפשו ומסרצו, מעקשנחו ומקנאותו.

והאין לנו להוות ולחלוס גם על עתיד מזהיר בדור השני והשלישי להוראה, כשהמורה ישתחרר לגמרי מסבל יצירת לשון ומענויי חוסר ספרי למוד; כשזרם ההנך יכנס אל מסלולו הפבעי-המקורי, והמורים הצעירים יעסיקו את מוחם בפרובלימות ההוראה והחנך העולמיות, ההולכות ומתחדשות לפי התפתחות האנושיות בכלל ומצבנו בארץ בפרט? — והרי כבר כיום יש לנו להראות על השכלונה הרצילה והמסורת הרקובה של ארצות אירופא, שהולכת ונעלמת מבתי-ספרנו לפי מדת התפתחותם של המורים; על „ההיים“ המפכים בכל בית-אולפנא, שבו מורים מסורים לחנך בכל לב; על „החדושים“ שלעת עתה הם מקריים, אבל לא-לאס יביאו לדי תוצאות מסוימות וקבועות; על בתי הספר „של“ ועדת התרבות עם חדושיהם הנועזים, ששאלת „אחרית הימים“ ו„ימי המשיח“ נעוצה בהם וכו' וכו' וכו'...

ההיסטוריון בעתיד, כשיסקור בהיקף רחב על בית-הספר העברי, יעמד משתומם ומתפלא על „הכה הענקי של כורת הנסלים“ שהושקע ביסוד הבית הזה; הוא גם יודה כי רשמיותה של השפה העברית בארץ, שנתקבלה בתור שפת המדינה בשמרות ובתעודות, בכספים ובמסבנות — גם היא תוצאות פעולה בית-הספר העברי והמורים, שהפיעו את זרעי-חיותה של השפה גם למקומות רחוקים ולעולמות שונים.

ואנחנו, הדור הראשון למחנכים עברים בארץ—אשרינו שזכינו לכך! בודאי זכות אבות יש בידינו, זכות הורינו חכות מלמדינו, אלה שהורישו לנו את היסוד לאהבת „לשון הקודש“ ול„חיבת הארץ“; אשרינו שקבענו את הבסיס לבנין עדיד, לבית הספר העברי, וסללנו את הדרך להתחלת והתיאת תרבותנו. בהדרג-כבוד ירכינו הדורות הבאים את ראשם מל הדור הראשון של מורי ארץ-ישראל.

כי בעקב היות הלשון העברית בפי ילדינו באה מהסכה נמורה גם במחשבתם, — ומה גדול יהיה ההבדל בין ילדי הדור הקודם, שדברו וזרנונית מבולבלת, לילדי הדור הבא, שידברו עברית טובה, עכרית מקורית!

ומבעיות השפה העברית בפינו ובפי ילדינו הרי היא כמעט נמורה ומחלפת, וראיה לדבר, שאין אנחנו מהפלאים עוד על ההסכה היסודית הזאת שבחינו. שומעים אנו אלפים-אלפים תינוקות מספספים ביניהם עברית, יוצרים להם שפה חיה, זו שלא נשמעה כלל לפני שלשים-ארבעים שנה — ואזינו אינה מרגשת כל זרות בזה. משתתפים אנו בשעור פסיקה וכימיה, בלמדי פסיכולוגיה והגיון בכתות הנבונות של ביס חיכוני — והדבר אינו מפליאנו כלל; מקשיבים אנו לנאומים עברים חוצבי להבות — הן ניצוצות של סוסר צבורי והן של אש-דה, והן של תוצאות מדעיות אחרונות — ואין אנו מרגישים כלל בחדוש שברבר, ואלפים צעירים וצעירות מחלקטים בבתי-העם ובאספות מפלגתיות — מחוכמים, מתקוספים מרגישים, רבים ונצים בעברית יפה — והיש מי שיהיה הדבר לפלא בעיניו?...

ועדים אנו ללמדים בשעורי ערב: סאות-סאות של צעירים וצעירות סחרגלים בדבור העברי, שהיא שפת המדינה, שפת-החיים — בהם נשים חמיניות, קורדיות, פרסיות, גורניות וכו' וכו', וידענו, כי זוהי עבודה המורה העברי, שהוא נותן את זמנו ברובו חנם לעבודה הקשה הזאת. משתתפים אנחנו בימי החופש עם „הבריני“ הפועלים לתור את הארץ ועושים „צעדים פוליטיים“ במקום שלא צעדה רגל יהודי זה מאות בשנים וחלל הארץ מתמלא רבור עברי, ושירה עברית בוקעת „ופולחת את האויר הדומם“ — שומעים אנו מפקדי-הצופים, עושים הם את „פעולותיהם“ בעברית מהורה, ועל דעתנו אינו עולה, כי אפשר להיות אחת. ונאמנים עלינו דברי אחד המסורים, כי „השפה העברית, אשר במשך דורות רבים נישל מסנה כח הדבור, היתה לשפת-דבור חיה בפי המוני הישוב לשבטיו השונים, השפה אשר היתה סאות בשנים שפתו של הנבר בלבד היתה לשפת אם בגיל-הסף הגדל בארץ; שפת תלמידי חכמים היתה לשפת הפועל, אשר נתקשר בה בכל לבו וקשר בה את עתידו התרבותי והתרבותי כל צנורות התרבות העממית — גן הילדים ובית הספר, חננת הפועלים והסדרניות הנוער, שעורי הערב ובית-